

Osmanlı'da Sinema Yayıncılığı ve Bilinen İlk Türkçe Sinema Gazetesi: *Türk Sineması*¹

İsmail Arda Odabaşı²

Üsküdar University, Associate Professor, Faculty of Communication, İstanbul, Turkey

Received- Accepted: 21.11.2019 – 08.12.2019

Research Article

Öz

Osmanlı'da ilk Türkçe sinema gazeteleri 1914'te yayın hayatına girmiştir. Bununla birlikte Osmanlı dönemi sinema yayıncılığı ve yayınları az çalışılmış bir konudur ve bu nedenle büyük oranda meçhul kaldığı söylenebilir. Bu makalede Osmanlı sinema ve basın tarihinin – şimdilik bilindiği kadarıyla – en eski ama kuvvetle muhtemelen ilk sinema yayını olan *Türk Sineması* ilk kez gün ışığına çıkarılmış, tanıtılmış ve tahlil edilmiştir. İkinci olarak bu makalede, Türkçe sinema yayıncılığını doğuran toplumsal, iktisadi, siyasi ve ideolojik dinamikler tartışılmıştır. Diğer bir deyişle, ilk Türkçe sinema gazetesini/gazetelerini neyin/nelerin doğurduğu ve şekillendirdiği sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bu minvalde Osmanlı'da yerleşik sinema salonlarının doğuşu ve gelişimi, Balkan Savaşları ve 1913-1914 Boykotajı, Türk milliyetçiliği ve onun iktisadi boyutu olan “milli iktisat”, sinemaya yönelik seyirci rağbeti ve sinemanın ticari bakımdan kazançlı bir işkolu hâline gelişi temas edilen bazı konulardır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Sineması* (gazete), sinema salonları ve gazeteleri, Türk milliyetçiliği, Balkan Savaşları ve 1913-1914 Boykotajı.

Cinema Publishing in the Ottoman Empire and First Known Turkish Cinema Newspaper: *Turkish Cinema*

Abstract

The first Turkish cinema newspapers were published in 1914. However Ottoman period cinema publishing and publications is a subject which has been less frequently studied and therefore it can be said that it's still a largely unknown area. In this article, *Turkish Cinema*, – as far as it is known for the time being – the oldest but probably the first cinema newspaper of Ottoman/Turkish press and cinema history has been unearthed, introduced and analysed for the first time. Secondly, in this article, social, economic, political and ideological dynamics that give rise to Turkish cinema publishing was discussed. In other words, the question of what caused and shaped the first Turkish cinema newspaper(s), was tried to be answered. In this way, the birth and development of the settled/permanent cinema halls, Balkan Wars and Boycott of 1913-1914, Turkish nationalism and its economic aspect “national economy”, demand for cinema and transformation of cinema as a profitable business, are some subjects in contact.

Keywords: *Turkish Cinema* (newspaper), Cinema Halls and Newspapers, Turkish Nationalism, Balkan Wars and Boycott of 1913-1914.

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor. (Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

² ismailarda.odabasi@uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7358-0953

Giriş: Literatür ve Terminoloji Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Yaşadığı toplumu her zaman derinden gözlemleyebilmiş ve sokağı edebiyata taşımış bir yazar olan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerinde örnekleri görüldüğü üzere, “sinema [film şeridi] gibi gözlerinin önünden geçmek” klişesinin artık edebî kullanıma girmiş olduğu 1914³, aynı zamanda sinema yayıncılığının başladığı, Osmanlı'da ilk Türkçe sinema gazetelerinin çıktığı yıldır. O sene beş tanesi için ilgili makamlardan ruhsat alınmıştır: 3 Mayıs'ta *Türk Sineması*, 7 Mayıs'ta *Sinematograf Ceridesi*, 24 Mayıs'ta *Ferah*, 15 Temmuz'da *Sinema Haberleri* ve yine aynı gün *Sinema*. (*Ayın Tarihi*, Teşrinisani 1927, s. 2652; *Ayın Tarihi*, Temmuz 1928, s. 3557; *Ayın Tarihi*, Ağustos 1928, s. 3643; *Gazel ve Ortak*, 2006, s. 238, 251, 254)

Osmanlı dönemi (1914-1922) sinema yayıncılığı ve yayınları az çalışılmış bir konudur ve dolayısıyla halen büyük oranda meçhul olduğu söylenebilir. Türkiye'de matbuat tarihçiliğinin babası sayılan Selim Nüzhet Gerçek'in hazırladığı 1933 Matbuat Cemiyeti almanağında (s. 252), 1914'te çıkan dört sinema yayını ismen listelenmiştir. Bunlar *Sinematograf Ceridesi*, *Sinema Haberleri*, *Sinema* ve *Ferah*'tır. Yine Gerçek'in Ağustos 1941'de *Perde ve Sahne* dergisinde yayımlanan “Arap Harfleriyle Tiyatro Sinema Mecmuaları” başlıklı öncü yazısında (ty., s. 158), söz konusu yayınların yine sadece adlarının zikredilmesiyle yetinilir. Selim Nüzhet, *Sinematograf Ceridesi*, *Sinema Haberleri* ve *Sinema*'yı “sinema mecmuası” kategorisinde kaydederken, *Ferah*'ı bu kategoride anmaz.

Osmanlı dönemi sinema yayınlarını konu edinen, 1980'lerden günümüze kaleme alınmış sınırlı sayıda çalışmada⁴, adı geçen yayınlar arasında sadece *Ferah* ve *Sinema*'nın birer nüshasından kısaca bahsedilebilmiştir ve ağırlık da 1923 ve sonrasında, yani – dili Osmanlı Türkçesi olsa bile – Cumhuriyet dönemi yayınlarındadır.⁵ Cumhuriyet öncesi sinema yayınları arasında şimdiye dek yalnızca *Ferah*'ın Ankara Milli Kütüphane'de mevcut 11 Şubat 1915 (29 Kânunusani 1330) tarihli 57 numaralı nüshası ile *Sinema*'nın yine aynı kütüphanede mevcut 5 Şubat 1915 (23 Kânunusani 1330) tarihli 62 numaralı nüshası ilgililerce malumdur. Bu ikisi uzun süre ilk veya en eski sinema yayını/yayınları sanılmış ve sayılmıştır. Bir diğer erken sinema gazetesi olan *Sinema Haberleri*'nin Osmanlı arşivlerinde bulunan 9 Aralık 1914 (26 Teşrinisani 1330) tarihli 67 numaralı nüshası ise, 2018 tarihli bir makalede tanıtılmış (Odabaşı, 2018a, s. 93-104), ayrıca yine *Sinema Haberleri*'nin çeşitli nüshalarının kaynak olarak kullanıldığı başka bir çalışma daha yayımlanmıştır. (Odabaşı, 2018b, s. 135-144) Böylece *Ferah* ve *Sinema*'dan başka *Sinema Haberleri*'nin de varlığı kesinleşmiştir. Dolayısıyla 1914'te imtiyazı alınan beş Türkçe

³ 1914'ün Temmuz ve Ağustos aylarında kaleme aldığı romanına başvurulabilir. Bkz. (Hüseyin Rahmi, 1339, s. 447, 661). Tefrikasına 20 Ocak 1914'te başlanan ve aynı yıl içinde kitap olarak da basılan piyesinde de “sinematograf seyri” teşbihi gözden kaçmaz. Bkz. (Hüseyin Rahmi, 1330/1332, s. 264).

⁴ Kronolojik sırayla bkz. (Evren, 1984, s. 135-148; Evren, 1993; Akçura, 1995, s. 155-158; Çakır, 1997, s. 35-48; Özuyar, 1999, s. 39-52; Özuyar, 2008; Temel, 2015, s. 777-792; Şahin, 2017, s. 219-235; Özuyar, 2017, s. 106-107, 221).

⁵ 1923 ve sonrasında sinema yayınları, Harf İnkılabı (1928) henüz gerçekleşmemiş olduğu için Osmanlı Türkçesi olsalar bile, Osmanlı dönemine ait değildirler. Bunlar henüz eski alfabenin yürürlükte olduğu erken Cumhuriyet dönemi yayınlardır ve ilgili çalışmalar da aslında ağırlıklı olarak bunlar üzerindedir. Anılan yayınların eski harfli oluşu, Osmanlı dönemi sinema yayınlarının çalışıldığı yanlışlamasını ve hatta iddiasını doğurmaktadır. “1914-1928” gibi salt kullanılan alfabe indirgenmiş ve alfabe indirgenmek bakımından “teknolojik determinist” esintiler taşıyan bir tür dönemselleştirmeye gidildiği de görülmektedir ki eleştiriye fazlasıyla açıktır.

sinema yayınından üçünün basın hayatına katıldığı tartışmasızdır. Bunlar dışında kalanlardan *Sinematograf Ceridesi*'nin herhangi bir nüshasına henüz rastlanmamış değildir. Bir gün rastlanabileceği gibi, II. Meşrutiyet matbuatında sıkça görüldüğü üzere imtiyazı alınıp çıkarılmamış olması da ihtimal dâhilindedir.⁶

Bu makalenin temel amacı, Osmanlı/Türk sinema ve basın tarihinin – şimdilik bilindiği kadarıyla – en eski ama kuvvetle muhtemelen ilk sinema yayını gün ışığına çıkarmak, tanıtmak ve tahlil etmektir. Söz konusu yayın, 1914 senesi içinde imtiyazı en önce (3 Mayıs'ta) alınmış olan *Türk Sineması*'dır. İkinci olarak bu makalede, Türkçe sinema yayıncılığını doğuran toplumsal, iktisadi, siyasi, ideolojik ve sinematik dinamikler; diğer bir deyişle Türkçe sinema yayını nelerin yarattığı ve şekillendirdiği tartışılacaktır. *Türk Sineması* da dâhil, söz konusu yayınlar sinema salonları tarafından çıkarıldığı için salonlar ve bilhassa Türk Sineması salonu üzerinde ayrıntılı şekilde durulacak, Türkler Balkan Savaşları'nın uzantısı 1913-1914 Boykotajı ortamında salonlar açıp sinema yayıncılığına girişmiş oldukları için, bu tarihsel ortam da ele alınacaktır.

Osmanlı matbuatında yeni bir tür olarak beliren “sinema yayını”, matbuat dünyasına doğar belki ama matbuat dünyasından doğmaz. Aşağıda ayrıntıları görüleceği üzere, onun ana rahmi basın değil, yerleşik sinema salonudur. Kendi “doğal” (matbuat) dinamikleri dışında bir faktörün (ticari salonun) mülkiyetinde/kontrolünde oluşu, dönem matbuatının özgüllükleriyle de birleşince erken sinema yayınına kimi özel nitelikler kazandırır ve üstelik bu yayınlara tür düzleminde sınıflandırılması ve adlandırılması problematiğini doğurur. Bunlar gazete mi, dergi mi sayılmalıdır, yoksa ikisi de olmayıp başka bir şekilde mi kategorize edilip adlandırılmaları gerekir?⁷ Nitekim günümüz algısıyla sık sık bir bülteni veya broşürü andırabilmektedirler.

Genişçe bir alana ihtiyaç duyan bu tartışmaya bu çalışmada girilmeyecek, bunun yerine, 1910'larda matbu türler ve adlandırılmalarına ilişkin istikrarsızlığa (gazete, dergi vs. ayrımlarının bugünkü kadar net sınırlarla belli olmayışına); sinema yayınlara basın kanununa (1909 Matbuat Kanunu'na) tabi olmalarına, yani hukuken gazete veya dergi statüsünde muamele görüyor oluşlarına ve *Türk Sineması* da dâhil hepsinin kendilerini istisnasız şekilde “gazete” olarak sınıflandırmalarına (*Sinema Haberleri*, 26 Teşrinisani 1330, s. 1; *Sinema*, 23 Kânunusani 1330, s. 1; *Ferah*, 29 Kânunusani 1330, s. 1) bakarak, “sinema gazetesi” tabiri tercih edilecektir.

Sinema Gazetesinin Faili: Yerleşik Sinema Salonu

Erken sinema yayınlara odaklanmayı tasarlayan bir çalışmanın aynı zamanda yerleşik/daimî sinema salonlarına da odaklanması gerekir çünkü “sinema gazetesi” herhangi bir gösterim pratiği ve mekânıyla değil, evvela yerleşik sinema salonuyla ilişkilidir. Osmanlı'da yerleşik, kurumsallaşmış, ticari sinema salonları sadece sinema tarihi değil, basın tarihi açısından da özel bir önemi haizdir çünkü sinema gazeteleri salon işletmecileri tarafından, salonların yayın organları olarak çıkarılır. Diğer bir deyişle salonlar, gazete sahipleri olarak yayıncılık da yapmışlardır. İlk Türkçe sinema yayınlara 1914'te belirmesi, o sene ilk kez Türklerin mülkiyetinde salonlar

⁶ *Sinematograf Ceridesi*'nin imtiyaz sahibi Mesrob Efendi, sorumlu müdürü Süleyman Tevfik [Özzorluoğlu] Bey'dir. (*Aynı Tarihi*, Temmuz 1928, s. 3557; Gazel ve Ortak, 2006, s. 251) Süleyman Tevfik Bey'in yayıncılık, gazetecilik ve dergicilik hayatına dair pek çok bilgi verdiği hatıratında (Süleyman Tevfik, 2011), *Sinematograf Ceridesi*'yle ilgili herhangi bir bahse rastlanmaz.

⁷ Nitekim konunun ilgilileri arasında bu minvalde tartışmalar yaşanmış, *Ferah* ve *Sinema*'nın gazete mi yoksa dergi mi olduklarına karar verilememiştir. (Özuyar, 1999, s. 41, 44-46, 48-49) Ayrıca bkz. (Odabaşı, 2018a, s. 99).

açılmasından ötürüdür. Dolayısıyla 1914 senesi hem ilk Türk salonlarına hem de ilk Türkçe sinema gazetelerine tanıklık eder. Nitekim *Türk Sineması* aynı (Türk Sineması) isimli salonun, *Ferah* Ferah Tiyatrosu'nun, *Sinema Müdafaa-i Milliye Cemiyeti* salonlarının, *Sinema Haberleri* ise Ali Efendi Sineması'nın organıdır. Sayılanlar arasında yalnızca Ferah Tiyatrosu'nun kuruluşu 1914'ten çok daha eskiye, II. Abdülhamit dönemine uzanır (And, 1972, s. 220-221) ama onun yayın organı da anlamlı bir şekilde 1914'te doğmuştur.

19 ve 20. yüzyılların kesişiminde (Lumière Kardeşlerin halka açık ve ücret mukabili gösterimi esas alındığında 1895'te) yeni bir kitle iletişim aracı olarak beliren sinema, Dünya'da olduğu gibi Osmanlı'da da başlangıçta seyyardır. Gezici sinemacılar değişik mekânları dolaşarak gösterim faaliyeti yürütür. Dünya'da yerleşik salonların ortaya çıkışı 1895'ten yaklaşık 10 yıl sonra başlamış⁸ olmakla birlikte, seyyar gösterim pratikleri daimî salonlardan sonra da varlığını sürdürmüştür. Filmler kahvehane, kıraathane, birahane, cambazhane, sirk, panayır, gazino; okul, tiyatro, demek binaları; toplantı ve konferans salonu, bahçe gibi değişik kamusal mekânlarda, çoğu kez başka etkinlik, gösteri ve eğlencelerle bir arada gösterilmiş ve seyredilmiştir. Saraylar, konaklar gibi özel alanları da bu minvalde saymak gerekir. Bu en geniş anlamda "seyyar" nitelik, sinemanın şehrin en ücra köşelerine girebilmesini, mahalleler arasında dolaşabilmesini sağlamıştır. Refik Halid Karay, yerleşik salonların artık yaygınlaşmış olduğu 1918 senesinde bile, her mahallenin, her köşe bucağın bir sineması bulunduğunu vurgularken (9 Mayıs 1918, s. 321-322), asıl kastettiği bu seyyar pratiklerdir. Dolayısıyla film gösterim ve seyir mekânlarının zengin çeşitliliği yadsınamaz belki ama sinema yayını doğuran da bu seyyar pratikler değil, yerleşik salon olmuştur.

Sinema 1896'da Osmanlı topraklarına adım atmış, payitahtta ilk yerleşik salon Ocak 1908'de Fransız şirket Pathé Frères'in (Pathé Kardeşler) İstanbul temsilcisi Sigmund Weinberg tarafından ve Stavros Papadopoulos'un müdürlüğünde 30 Ocak 1908'de Tepebaşı'nda açılmıştır. Pathé Sineması'nın (Cinéma Théâtre Pathé Frères) ardından, 1910'dan itibaren salonların sayısı giderek artacaktır. 1914 senesine gelinceye dek İstanbul'da sinema salonlarının sahipliği ve işletmeciliği gayrimüslim Osmanlılar (bilhassa Rumlar) ile Levantenlerin ve yabancıların elindedir. Sinema hayatının yoğunlaştığı bölge ise, nüfus itibarıyla yine bu kesimlerin ağırlıkta olduğu Galata-Pera (Beyoğlu) bölgesidir. (Gökmen, 1991, s. 19-21; Bozis ve Bozis, 2014, s. 17-18, 81-83) 1914'ün ilk aylarından itibaren ise, Türkler tarafından peşi sıra salonlar açılacak ve sinema hızla şehrin Müslüman/Türk bölgelerine yayılacaktır.

Türkiye'de sinema tarihçiliğinin kurucu babası sayılan Nijat Özön, sinemanın kazançlı bir iş olduğunu anlayan Türklerin 1914'te bu yeni alana el atmaya ve sinema işletmeciliğiyle ilgilenmeye başladıkları tespitinde bulunur. (2013, s. 39-40) Ama Türklerin sinemanın kazançlı bir iş olduğunu neden (örneğin Rumlar gibi) daha önce değil de 1914'te anladıklarını, sinema işletmeciliğine neden o sene birdenbire ve peşi sıra atıldıklarını, bunun nasıl, hangi koşullar içinde gerçekleştiğini açıklamaz. 1908'den 1914'e dek gerek gayrimüslim Osmanlılar gerekse yabancılar salonlar açmışken, neden (aslında sinemanın kazançlı bir iş olduğunun muhtemelen daha önce

⁸ Fransa'da daimî salonlar Aralık 1906'dan itibaren belirir. (Jeancolas, 2014, s. 13-19) İran'da ilk sinema salonunun 1904'te açıldığı öne sürülmüştür. Akt. (Kirel, 2018, s. 24).

de farkında olan⁹) Türklerin 1914'e dek bekleyip o sene birdenbire sinema işletmeciliğine soyundukları, bir sene içerisinde neredeyse 10'a yakın sinema salonu açtıkları, tespit edilmenin ötesinde, anlaşılması ve açıklanması gereken bir keyfiyettir. Bunun içinse tarihsel/toplumsal bağlamın değerlendirilmesi gerekir. Türk sinema işletmeciliğini doğuran toplumsal, ekonomik, siyasi ve ideolojik ortamın irdelenmesi ise öncelikle bir bütün olarak II. Meşrutiyet dönemine nüfuzu, daha özel olarak da Balkan Savaşları'na ve onun uzantısı 1913-1914 Boykotajı'na odaklanmayı gerektirir. Çünkü Türk sinema işletmeciliği, Türk milliyetçiliği ile onun iktisadi boyutu olan "milli iktisat" anlayışının içkin bulunduğu 1913-1914 Boykotajı'nın sonuçlarındandır.

Dahası söz konusu tarihsel/toplumsal bağlam sadece Türk sinema işletmeciliğini ve salonlarını anlamak bakımından değil, Türkçe sinema gazetelerini anlamak bakımından da olmazsa olmaz şarttır. Salonları doğuran bağlam doğal olarak onların matbuat uzantılarına da yansımıştır. Yayınların tüm içeriği değil belki ama sinema yayıncılığının kimi temel parametreleri söz konusu toplumsal seferberlik içinde kurulmuştur. Nitekim aşağıda ele alınacak *Türk Sineması* örneğinde bu durum açıkça görülebilecektir.

Bağlam: Balkan Savaşları ve 1913-1914 Boykotajı

Balkan Savaşı veya Savaşları¹⁰ (Ekim 1912 – Eylül 1913), Türkiye tarihinin dönüm noktalarından biri sayılabilir. Tunaya'nın deyişiyle (2000, s. 583), Balkan Harbi basit bir savaş değildir çünkü Osmanlı toplumu üzerinde çok derin izler bırakmıştır. Savaşın askerî, siyasi ve diplomatik olduğu kadar, toplumsal, iktisadi, kültürel ve ideolojik sonuçları olmuştur. Beklenmedik, hızlı ve ağır bir yenilgiye uğradığı bu savaş sonunda Osmanlı Devleti, 500 yıl hüküm sürdüğü Avrupa kıtasındaki topraklarının büyük kısmını ve bu topraklar üzerindeki birkaç milyonluk nüfusu kaybeder. (Toprak, 2013, s. 111-113) Üstelik Osmanlı Devleti büyük Avrupa güçleri tarafından değil, yakın zamana dek tebaası konumunda bulunan küçük Balkan ulusları tarafından hezimete uğratılmıştır ve bunun sosyo-psikolojik sonuçları söz konusudur. Yine Tunaya'nın deyişiyle (2000, s. 559), Balkan Savaşları Osmanlı entelektüellerini köklerinden sarsmış, kamuoyunu afallatmıştır. "Düşman" kavramını değiştirmiş, bir tür "iç savaş" olarak deneyimlenmiştir. Osmanlı Müslümanı, kısa süre önce aynı devlet çatısı altında yaşadığı Rum, Bulgar ve Sırp'la kanlı bıçaklı olmuştur. (Toprak, 2012, s. 164; Toprak, 2013, s. 205) Savaş, askerî yenilgi ve toprak kayıplarıyla sonuçlanmaktan başka ve belki ondan ziyade, yakın zamana dek Osmanlı tebaası olan unsurlara yenilmek ve ağır bir mezalime maruz kalmak bakımından Türkler üzerinde derin bir şaşkınlık ve ağır bir moral bozukluğu yaratmıştır. Beliren anomi ve kolektif travmatik şok, Türklerde milli bilincin uyanmasında, milliyetçiliğin yükselişinde belirleyici bir rol oynar. Balkan Savaşları'nın en belirleyici etkisinin "milli kimlik" alanında görüldüğü söylenebilir. (Köroğlu, 2004, s. 117,119, 135)

Balkan Savaşları'yla birlikte Osmanlı birliği ideali bir anlamda son bulur. Savaşın yol açtığı mezalim ve yükselen milliyetçilikler Osmanlı toplumu içinde Müslümanlar ile gayrimüslimler ama bilhassa Türkler ile Rumlar arasında derin bir uçurum açar. Balkan Savaşı Türklerde "milli mefkûreyi" uyandıran bir şok etkisi

⁹ Sözgelimi en tanınmış Türkçe dergilerden birinde daha Temmuz 1912'de, sinemanın ticari boyutu vurgulanıp çeşitli bilgiler veriliyor, sinemanın bütün dünyayı hızla istila ettiğinin, Avrupa ve Amerika'da sinema salonlarının müşterilerle dolup taşıdığına altı çiziliyordu. Bkz. (*Servet-i Fümûn*, 21 Haziran 1328, s. 175-179).

¹⁰ İki safhalı bir savaş olduğu için iki kullanım da geçerlidir.

yapmıştır. Bu milliyetçilik aynı zamanda, Batı'nın siyasal ve iktisadi yayılımına karşı etkin bir direnç oluşturur. (Toprak, 2012, s. 161-164; Toprak, 2013, s. 114-115, 201-205; Tunaya, 2000, s. 560-562)

Ahmet Emin Yalman, Balkan Savaşı günlerinde Columbia Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinde, Balkan bozgunu şokunun Türkler üzerinde ne denli derin ve uyandırıcı bir etki bıraktığından söz eder. (1914, s. 107-111) Balkan Savaşları geniş bir özeleştirici faaliyeti doğurmuş, hezimetin nedenlerini sorgulayan zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Bu bir araştırma ve ifşaat edebiyatıdır. (Tunaya, 2000, s. 583) Balkan hezimetinin nedenleri arasında Türk ve Müslüman unsurun toplumsal ve ekonomik yaşamdaki atıllığı temel saiklerden biri ve belki de birincisi olarak tespit edilmiştir. Balkan şokunun uyandırıcı tesiri belki de en yoğun şekilde iktisat alanında belirir. Türkçülüğün yükselişi ve kitleleşmesiyle el ele, iktisadi düşünce, iktisat politikaları ve ticaret hayatı köklü değişikliklere uğrayacaktır. Balkan Savaşları, Türklerin iktisadi uyanışında bir dönüm noktası olur; “iktisadi bağımsızlık” kavramını gündemin ilk sıralarına taşır. 1913 senesi sonlarında başlayan 1913-1914 Boykotajı da Türk milliyetçiliğinin iktisadi cephesi olan “milli iktisat”ın fikir düzeyinden uygulama aşamasına geçişini simgeler. (Toprak, 2012, s. 162, 172; Toprak, 2013, s. 201)

Yeni bir protesto biçimi ve kitlesel eylemlilik olarak “boykot” veya “boykotaj”, Osmanlıların gündemine 23 Temmuz 1908'de açılan II. Meşrutiyet döneminde girmiştir. 1908-1912 yılları arasında yaşanan boykotlar, Osmanlı vatandaşı gayrimüslimleri yer yer olumsuz etkilemişse de esas olarak yabancı ülkeleri (Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Yunanistan ve İtalya'ya) hedef almıştır ve hâkim ideolojik renkleri de Osmanlıdır. 1913-1914 Boykotu ise bir Osmanlı unsurunu, yani Rumları hedef alır ki kendinden evvelki boykotlardan en temel farkı budur. (Kerimoğlu, 2009, s. 309; Çetinkaya, 2015, s. 167-169, 181) Hâkim ideolojik rengi Türkçü olmakla birlikte söylemi yoğun İslami tonlar taşır ve bütün Osmanlı Müslümanlarını hedef kitle olarak belirler. Boykot silahı ilk kez bir “iç hedef”e çevrilmiş, kamuoyunda Rumlara karşı dışlayıcı bir tutum egemen hâle gelmiştir. Hareketin ulaşmaya çalıştığı temel amaç, Müslümanların Rum, gayrimüslim ve hatta yabancı işyerlerini boykot etmeleridir. Ayrıca Müslümanlar ticarete atılmalı, “yabancı” mağazalar boykot edilmeli, alışveriş Türk ticarethanelerden yapılmalıdır. (Toprak, 2012, s. 169-171)

Artık Osmanlı ekonomik yaşamındaki gayrimüslim hâkimiyetine dikkat çekilir olmuştur. Ticaret gayrimüslimlerin, özellikle de Rumların kontrolindedir. Kimi Osmanlı vatandaşı Rumların Yunanistan'a destek vermeleri ve maddi yardımda bulunmaları, Rumlara karşı tepki doğurmuştur. Yunan askerî zaferi, başka şeylerin yanı sıra, Osmanlı Rumlarının Yunanistan'a maddi-manevi desteğiyle açıklanır. Boykotun en görünür nedeni ve gerekçesi de Rumların Yunan hükümetine yaptıkları bağışlardır. Boykotçulara göre Yunanistan'ın savaştaki başarısı Osmanlı Rumlarının desteğiyle gerçekleşmiştir. Hatta Osmanlı donanmasını Marmara'ya hapseden, deniz savaşlarında ona tek başına üstün gelen Averof zırhlısı, bir Osmanlı vatandaşı olan Yorgo Averof tarafından Yunan hükümetine hediye edilmiştir. Averof zırhlısı bir anlamda boykotun simgesel gerekçesi olur. (Toprak, 2012,

s. 164-169)¹¹

Açıktan olmamakla birlikte İttihat ve Terakki iktidarı boykotu desteklemiştir. Boykot bir tepki olduğu kadar, Rumların ekonomik durumunu sarsarak Türklere bu alanda gelişmek imkânı sağlayacak bir tedbir olarak da düşünülmüştür. (Bayur, 1991a, s. 253; Bayur, 1991b, s. 493-494) İttihatçılar ticari boykotu, yabancı düşmana karşı bir silah olmaktan daha fazla bir şey olarak değerlendirmeye başlamıştır. Boykot hem Rum (Hristiyan) ekonomik üstünlüğüne karşı bir silah olarak, hem de Müslüman girişimciliğini teşvik amaçlı kullanılır. (Ahmad, 1986, s. 110)

Boykot kısa sürede sonuç verecektir. Yusuf Akçura'ya göre sanat (zanaat) ve ticareti hor gören, Osmanlı Türküne layık uğraş ancak askerlikle memurluktur diyen hatalı ve zararlı zihniyet değişmektedir ve iktisadi uyanışın asıl mühim yönü de işte budur. (A.Y., 3 Nisan 1330, s. 86/2102) Ticaret, Osmanlı Türkleri arasında artık popüler bir uğraş hâline gelmektedir. Öyle ki Sermet Muhtar Alus'un – konusu I. Dünya Savaşı'nda geçen – romanındaki deyişle, “Şimdi de bu ticaret modası. Önüne gelen tüccar” (1934, s. 158) olmaktadır. Akçura'ya göre 1329'da (1913-1914'te) iktisadi uyanışın fikirden fiile geçtiği görülmüştür. Bunun işaretleri Osmanlı memleketinin her tarafında hemen her gün tecelli etmektedir. Birkaç yıl evvel sırf tüketici tanınan, yalnızca tufeyli (asalak) sanılan Osmanlı Türkü artık “bakkal, aşçı, manifaturacı, tuhafiyeci, kavaf, marangoz, inşaat müteahhidi, kitapçı, tüccar, komisyoncu, iş beceren, hatta fabrikacı” olabileceğini örneklerle göstermektedir. İstanbul ve Üsküdar sokaklarını, Büyük Çarşı'yı (Kapalıçarşı), hatta Beyoğlu Cadde-i Kebir'ini (İstiklal Caddesi) dolaşanlar, bir sene zarfında Türk-Müslüman dükkânlarının göze çarpacak kadar arttığını müşahade edeceklerdir. (A.Y., 3 Nisan 1330, s. 86/2102)

Gerçekten de İstanbul'da kısa sürede 500'e yakın Müslüman dükkânı açılmıştır. (Toprak, 2012, s. 171)¹² Bu hızlı dönüşümün, Türkçülüğün ve milli iktisadın yükselişinin en açık göstergelerinden biri, dükkân/mağaza isimlerindeki değişimdir. 1912 sonlarında İstanbul'a gelip yaklaşık dört ay kalan Kırımli gazeteci Fatih Kerimi'nin tanıklığına başvurulacak olursa (2001, s. 152), 1912 sonu 1913 başında İstanbul'da işyeri tabelalarına hâlâ 1908 Devrimi'nin daha çok Osmanlıcı söylemi, yani “hürriyet, uhuvvet, adalet, meşrutiyet, Kanun-ı Esasi, ittihat-ı anasır” gibi kelime ve kavramlar güçlü bir şekilde hâkimdir. Bir yıl kadar sonra ise manzara değişmiş, bir tür “tabela devrimi” gerçekleşmiş, ortalığı “Türkçü tabelalar” kaplamıştır. Ömer Seyfettin'in ifadeleriyle, payitahtın değişmeye başlayan sokakları ve dükkân tabelaları arasında artık “Turan lokantaları”, “Yeni Turan biçki yurtları”, “Kızıl Elma bakkal mağazaları” görülür olmuştur. (1 Mayıs 1330, s. 25) Hüseyin Kâzım Bey'in boykot hareketinin önemli belgeleri arasında yer alan risalesi (Hüseyin Kâzım, 1330), “Yeni Turan Matbaası”nda basılmıştır.

Bağlamın Sinema Alanındaki Sonuçları: Ara-Yazıların Dili ve Salonlar

Balkan Savaşları'yla birlikte yükselen Türkçülüğün, 1913-1914 Boykotajı'nın sinemaya doğrudan

¹¹ Aslında Yunan donanması kruvazörü satın aldığı Yorgo Averof öleli yıllar olmuştur. Bağışı yapan, onun kurduğu vakıftır. (Çetinkaya, 2015, s. 181)

¹² Hüseyin Kâzım Kadri'nin verdiği bilgiye göre (1330, s. 10), iki üç ayda İstanbul'da 450 Müslüman dükkânı açılmıştır.

yansımalarından biri, ara-yazıların dili meselesinde zuhur eder. Sessiz dönem sinemasında filmin ne hakkında olduğunu, olay örgüsünü seyircinin anlayabilmesi için film şeritleri üzerinde ara-yazılar kullanılır. Sinemayı Batı ve özellikle de Kıta Avrupası üzerinden keşfedip deneyimleyen, yerli film üretimi bulunmayan Osmanlı'da Batı menşeli filmler tüketilmektedir ve yurtdışından gelen bu filmler yabancı dillerde ve çoğunlukla da Fransızca ara-yazılıdır. Boykotaj atmosferinde bu duruma yönelik tepki gelişecek ve sinema filmlerinin Türkçe ara-yazı da içermesi talebiyle 1913'ün Kasım ayından itibaren protesto eylemleri ortaya çıkacaktır. Türkçe ara-yazı talebinin tetiklediği protest kitlesel eylemlilik aylarca sürecektir. (Beyoğlu, 2018, s. 160-162, 328-329; Bozis ve Bozis, 2014, s. 77; *Arşiv Belgelerine Göre*, 2015, s. 378-380)

Türkçe ara-yazı protestolarının ortaya çıkıp şiddetlendiği günlerde henüz Türklere ait sinema salonu yoktur. Beyoğlu'nda öbekteşen İstanbul salonlarının sahipleri/işletmecileri gayrimüslim Osmanlılar (bilhassa Rumlar) ile yabancılardır. Türkçe ara-yazı eylemleri de aslında bir yönüyle bu ticari işletmelere yönelik bir tepki olarak gelişmiştir. Boykot her sektör gibi sinema üzerinden de yürümüştür. Sözgelimi milliyetçi gençlik dergisi *Talebe Defteri*'nin 1914'ün Ocak ayından kapanacağı Temmuz ayına kesintisiz süren boykot çağrısı şöyledir: “Vatandaş, Müslüman mağazasına uğramayı unutma. Çocuğunu, kardeşini Nestle sütüyle büyütme. Tiring, Stein, Mayer¹³ elbisesiyle gezdirme. İsmi Fransızca yazılı (Türkçe yazılı olmayan) dükkânlara, şeritleri Türkçe olmayan sinemalara uğrama.” (*Talebe Defteri*, 19 Kânunuevvel 1329, s. arka kapak; *Talebe Defteri*, 17 Temmuz 1330, s. arka kapak)

1913-1914 Boykotajı'nın sinemaya doğrudan yansımalarından biri Türkçe ara-yazılı film göstermeyen ve ismi Türkçe olmayan (dolayısıyla gayrimüslimlere ait) salonların boykot edilmesiye, diğeri de Türklerin sinema salonu işletmeciliğine soyunmalarıdır ve bu ikincisi kesinlikle ilkinden daha köklü ve yapısal bir sonuç olarak tecelli eder. Balkan Savaşları'nın ürünü olan ve esas olarak Rumları hedef alan boykot dalgası, Türklerin genel olarak ticarete ve bu arada, bilhassa Rumların hâkim konumda bulunduğu sinema işletmeciliğine de atılmalarını getirmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, boykotun kısa sürede etkisini göstermesi sonucu İstanbul'da 500'e yakın Müslüman dükkânı açılmıştır ve elbette bu işletmeler arasında sinema salonları da bulunmaktadır. 1914'te Türkler tarafından açılan ve işletilen salonların sayısı, sinema filmi göstermek üzere revize edilen tiyatro salonlarıyla birlikte neredeyse 10'u bulur. Üstelik bu rakama sadece altı ay (Şubat-Temmuz) içinde ulaşılmıştır. Bir kısmı resmî ve yarı resmî nitelikte olmakla birlikte, diğeri boykotun mantalitesine uygun şekilde özel teşebbüs mahsulüdür. Şubat ayında resmî Müze-i Askerî Sineması (*Tasfir-i Efkâr*, 6 Şubat 1914, s. 4)¹⁴; Mart ayında özel Sinema Emperyal Milli Sinema (*İkdam*, 22 Mart 1914, s. 5); Mayıs ayında özel Türk Sineması; Haziran ayında yarı resmî Şehzadebaşı Müdafaa-i Milliye Sineması (*Tasfir-i Efkâr*, 24 Haziran 1914, s. 5); Temmuz ayında İstanbul Türk Ocağı Sineması (T.Y., 26 Haziran 1330, s. 288; *Tanin*, 22 Temmuz 1914, s. 4), yarı resmî Donanma

¹³ Tiring, Stein ve Mayer, Osmanlı ülkesinde de faaliyet gösteren büyük uluslararası mağazalardır. (Köse, 2016, s. 124-129)

¹⁴ Müzenin içinde 100 kişilik sinema salonu açıldığının 9 Aralık 1913 tarihli *Osmanischer Lloyd* gazetesinde haberleştirildiğine dair bkz. (Kasap Ortaklan, 2019, s. 309). Aynı çalışmada (s. 227-228) sinemanın açılışının en erken 1914'ün ikinci yarısına tarihlenmesi çelişkilidir.

Cemiyeti'nin Şehzadebaşı'ndaki Millet Tiyatrosu (*Donanma*, 13 Temmuz 1914, s. 33 ve ilave kısmı; *Osmanlı Donanma Cemiyeti Millet Tiyatrosu*, ty.) ve özel Ali Efendi Sineması (*Tanın*, 21 Temmuz 1914, s. 4; *Sinema Haberleri*, 11 Temmuz 1330, s. 1). Resmî verilere göre 1913'te İstanbul'daki sinema sayısının 25 olduğu, bunların 14'ünün Beyoğlu'nda bulunduğu¹⁵ düşünüldüğünde, yaklaşık altı ayda ulaşılan bu rakam astronomik sayılabilir.

“Tabela devrimi” elbette sinema salonları üzerinden de okunabilir. Ömer Seyfettin'in milli değerlerden yoksun, aşırı Yunan hayranı ve boykot düşmanı Türkleri hicvettiği meşhur hikâyesi *Boykotaj Düşmanı*'ni kaleme aldığı günlerde (30 Mayıs 1914, s. 3-4), Türkçü gençler tarafından “Türk Sineması” isimli salon açılmaktadır. “Turan Sineması” Ocak 1915'te açılacaktır. (*Turan*, 31 Kânunusani 1915, s. 4) *Talebe Defteri*'nin boykot çağrısı hatırlanacak olursa, Türkler tarafından kurulan ilk özel sinema salonu Sinema Emperyal'in neden kuruluşundan az sonra “Milli Sinema” adını da kullanmaya başladığı (*Hanunlar Âlemi*, 10 Temmuz 1330, s. iç kapak; *İkdam*, 28 Temmuz 1914, s. 5) daha iyi anlaşılır.

Sinemanın kazançlı bir iş olduğunun – Özön'ün iddiasının aksine – farkında olan Türklerin, daha önce veya sonra değil, tam da 1914'te birbiri peşi sıra salonlar açarak sinema işletmeciliğine soyunmaları bir tesadüf olmadığı gibi, tekil bir sektörün (sinemanın) ticari getirisine dair farkındalıkla da tam olarak alakalı değildir. Diğer bir deyişle, söz konusu gelişme salt sinema sektörüne özgü değil; Türklerin/Müslümanların genel olarak iktisadi uyanışları ve ticarete atılışlarıyla ilgilidir. Basitçe ifade etmek gerekirse; aynı bakkal, lokanta, terzihane veya perukâr (kuaför) açtıkları gibi, sinema salonu da açmaya koyulmuşlardır.

Türklerin sinema salonları açmaları belirli bir ortamda, belirli dinamikler sonucu hayat bulmuştur. 1914'ün ilk aylarından itibaren ilk kez sinema işletmeciliğine soyunmaları, en geniş anlamda Balkan Savaşları ve 1913-1914 Boykotajı ikliminin bir sonucudur. Boykot kabaca 1913 sonbaharından 1914 yazına dek sürmüştür (Kerimoğlu, 2009, 316-319) ve bu tam da filmlerinde Türkçe ara-yazı bulunmayan salonların protesto edildiği, beşten fazla Türk sinema salonunun açıldığı, en az dört Türkçe sinema gazetesinin yayın hayatına girdiği tarih dilimidir. Demek ki Türkçe ara-yazı eylemleri gibi ilk Türk sinema salonları ve yayınları da Türkçülüğün ve milli iktisat mefhumunun içkin bulunduğu 1913-1914 Boykotajı çerçevesinde bağlamsallaştırılmalıdır. Evvelki boykot hareketlerinden farklı olarak ilk kez ülke içi bir unsur, başka sektörler yanında İstanbul'un sinema piyasasına da hâkim durumda bulunan Rumları hedef alan 1913-1914 Boykotu, değişik sektörlerde Müslüman/Türk unsurun yer edinmesini getirmiştir. Türklerin hızla yayıldıkları sektörlerden biri de sinema olacaktır.

Bu aynı zamanda hükümet politikasıdır. 23 Ocak 1913'te Babıali Baskını'yla iktidara gelen İttihatçılar, bilhassa Balkan felaketinden sonra Türk ve Müslüman halkı ön planda tutan bir siyaset izlemeye koyulmuşlardır. Türkçülüğün ekonomi düzlemindeki ifadesi olan “milli iktisat”, Türklerin iktisadi alanda güçlenmelerini, Müslüman Türk unsurdan “burjuvazi” yaratılmasını veya var olanın güçlendirilmesini talep eder ve bu yönde çabaları artırır. Türkleri/Müslümanları iktisadi alanda etkin kılmayı, “milli burjuvazi” oluşturmayı amaçlayan

¹⁵ Rakamlar için bkz. (1329 Senesi İstanbul Belediyesi İhsâiyât Mecmuası, 1330, s. 345). Belediye verilerinde semt ve rakam dışında ayrıntılı bilgi bulunmadığından, bu sinemaların kaçının yerleşik salon olduğu, kaçının seyyar nitelik taşıdığı belirsizdir.

politikalar, gayrimüslimlerin ekonomik yaşamdaki rollerinin azalmasını ve sermayenin el değiştirmesini getirecektir. (Toprak, 2012; Ahmad, 1986, s. 25-60).

Özön değil belki ama Osmanlı/İstanbul sinema hayatına Rum sinema işletmecileri üzerinden bakan Bozisler, her ne kadar tek boyuta indirgenmiş olsa da 1914 senesine dair gayet isabetli bir tespitte bulunmuşlardır. Bozislere göre 1914'te Türk sineması için iki önemli olaydan biri, "İttihat ve Terakki Hükümeti'nin ulusal ekonomi yaratmak amacıyla, azınlıkların ve yabancıların elinde bulunan sinemayı Türk işadamlarına açması"dır. (2014, s. 132)

Seyirci: Rağbet ve Kazanç

Elbette Türklerin girişimciliğinde, 1910'lara gelindiğinde sinemanın artık Dünya'da olduğu gibi Osmanlı'da da kârlı bir iş hâline gelişi etkili faktörlerden olmuştur. Bir Osmanlı yazarının 1914 senesi başındaki ifadesiyle, "sinematografçılık, şüphe yok ki ancak kâr ve kesp için başlamış ve meydan almış olan bir sanattır." (Ç.Z., 20 Kânunusani 1914, s. 3) Ticarete yönelim salt ideolojik saiklerle (ulusal bilinç ve milliyetçilikle) açıklanamaz. Temel güdüleyicisi gelir/kazanç/kâr olan bir faaliyet alanı, bunu gerçekten vadedebilmelidir de ve 1913-1914'te sinemanın vadedtiği şey tam da budur. Sinema kazançlıdır çünkü müşterisi çoktur. Hobsbawm'a göre (2003, s. 260-261) sinemanın dünyadaki başarısı olağanüstüdür. Ne hız ne de ölçek bakımından bir benzeri vardır. Dünya pazarına rahatlıkla girmiş, kitleler tarafından kolayca benimsenmiştir. Czitrom'un deyişiyle, sinema tarihinde hiçbir şey 1905 ile 1918 arasındaki kısacık dönemde seyirci kitlesinin olağanüstü hızlı büyümesi kadar hayret verici olmamıştır (2007, s. 178) ve Osmanlı'da da 1913-1914'te sadece milliyetçiliklerin değil, sinema seyircisinin/müşterisinin de artık kiteselleştiği (Odabaşı, 2017b, s. 17-18, 85-88, 134-140) unutulmamalıdır.

İstanbul'da yayımlanmakta olan Rumca *Proodos* gazetesine göre (Aralık 1912 – Ocak 1913'te) her akşam seanslardan en az yarım saat önce sinemalar resmen kuşatılmaktadır. Akın akın filmlere gelen kalabalık nedeniyle oturacak yer bulunamamaktadır. Aynı gazete 1913'ün Haziran ayında, "sinema salonlarının sayısı her geçen gün artıyor. Buna rağmen, sayıları yetersiz" diye yazar. (akt. Bozis ve Bozis, 2014, s. 101, 105) Kasım 1913'te *Tanin*'de (20 Teşrinisani 1913, s. 3), sinema salonlarının Türk müşterilerinin pek çok olduğu ifade edilir. Bir ay kadar sonra Emin Lâmi Bey, sinematografhanelerin gördüğü rağbeti *Sabah* gazetesi sütunlarında (16 Kânunuevvel 1913, s. 3) açıklamaya çalışmaktadır. Ocak 1914 tarihli bir makalede ise, "Sinematograflar günden güne, hemen Dünya'nın bütün şehirlerinde çoğalıyor. İstanbul'un sinematograf cihetiyle ne kadar zenginleşmiş olduğu göz önüne getirilirse, hemen her mahallede bir sinematograf bulunduğu düşünülürse bu hususta rağbetin ne derecede olduğu tahmin olunabilir" denir. Öyle ki sinemanın başta gözler için olmak üzere sağlık yönünden zararlarına dikkat çekilmesine karşın, halk bu mahzura aldırılmamaktadır. (Ç.Z., 20 Kânunusani 1914, s. 3)

Söz konusu rağbet ve talep belki bambaşka bir perspektiften, "suç" düzleminden de sorgulanabilir. Çünkü artık "sinematograf hırsızları" türemeye ve bunlar gazetelerde "üçüncü sayfa haberi" olmaya başlamıştır. Sözgelimi Pangaltı'da Büyükdere Caddesi'ndeki Pathé Sineması'nın sahibi Karabet Efendi'nin salon içinde ihtiyaten bulundurduğu bir sinema makinesiyle bir taklit sinema makinesi ve 12 arşın kurdele (film) 1914'ün

Ocak ayında çalınır. Yapılan aramalar neticesinde makinelerden biri ile kurdele, sinema ilanlarını gezdiren Stefo'nun elinde görüldüğünden bu kişi yakalanmıştır. (*Sabah*, 13 Kânunusani 1914, s. 3)

Suç belki anominin tezahürüdür ama şehrin sinematik hayatını ve sektörü geliştiren de yine aynı anomidir. İstanbul'un nüfusu özellikle Balkan Savaşları sırasında aldığı göçler nedeniyle (Yıldırım, 2012, s. 75-92) belirgin şekilde artmış, 1914'e gelindiğinde bir milyona dayanmıştır. (Karpat, 2010, s. 357; Toprak, 1994, s. 110) Mahmut Sadık Bey'in 14 Ocak'ta yayımlanan makalesi payitahtın anomisini yansıtır. Ona göre İstanbul'un toplumsal hayatındaki gelişmeyle birlikte iktisadi hayatında, ticaret ve sanayide de dönüşümler olmaktadır. İstanbul'da nüfus artmaktadır. Sokaklardaki, ulaşımdaki yoğunluk on sene evveline göre pek çok artmıştır. İktisadi ve toplumsal muameleler de on sene evvelkiyle kıyaslanamaz. Birçok değişik sebep şehir içi izdihamı arttırmıştır. On sene evvel tenhaca görünen sokaklardan kalabalık sebebiyle artık rahatça geçilememekte, yürünememektedir. Kimi vapur seferlerinde yolcular değil oturacak, ayakta duracak yer bulamamaktadır. (M.S., 14 Kânunusani 1914, s. 1)

Şehir kalabalık ve ulaşım sıkıntılıdır belki ama bu kalabalıklar aynı zamanda potansiyel sinema müşterisidir. Mehmet Rauf, hangi sanat ehliyle konuşulsa işlerin iyi gitmediğinden şikâyet işitilmesinin bir âdet hâlini aldığını, bunun bir istisnası varsa sinematograflar için olduğunu Şubat 1914'te dile getirir. Ona göre bunun sebebi, halkın sinemaya rağbetinin her gün çoğalmakta oluşu, sinemanın herkes için artık gazete okumak kadar zorunlu bir ihtiyaç hâlini alışdır. (20 Şubat 1914, s. 3) İlk Türkçe sinema gazetesi de 7 Mayıs 1914'te çıkan birinci sayısında aynı olguyu vurgular. *Türk Sineması*'na göre, sinemanın 20. yüzyılda ne derece ilerlemiş olduğu malumdur. Sinema Avrupa'da tiyatro ile rekabet ve hatta ona galebe etmektedir. İstanbul'da da "son zamanlarda sinemaların çoğaldığı" görülmektedir. Beyoğlu'nda, İstanbul'da her gün yeni bir sinema açılmakta, üstelik hiçbiri de müşterisiz kalmamaktadır. (*Türk Sineması*, 24 Nisan 1330, s. 1)

Ali Efendi Sineması'nın gazetesi *Sinema Haberleri*, yayın hayatına girdiği Temmuz ayında, "ahali akın akın sinemalara hücum ediyor; sinema temaşahaneleri hıncahınc doluyor. Temaşahaneler bir iken iki, iki iken beş oluyor. Gittikçe de artacak" tespitini paylaşır. Bu gazeteye göre Beyoğlu tarafında iki üç seneden beri, İstanbul tarafında "bu sene zarfında" sinema salonlarının taraf taraf açılması bu rağbetin delili ve doğal sonucudur. Ahalinin sinemaya rağbeti salonların miktarını artırmaktadır ve kendi salonu da söz konusu rağbetin bizatihi mahsulüdür. (13 Temmuz 1330, s. 1) Bundan bir hafta sonra bir başka yazar, Osmanlı ülkesinde birkaç seneden beri sinematografa gösterilen rağbetin fevkalade arttığını, önceleri yalnız Beyoğlu'yla sınırlı olan sinemaların "bilhassa son günlerde" İstanbul'da da çoğalmaya başladığını ifade ettikten sonra, bu salonların hiçbiri de kapanmadığına göre hepsinin de oldukça kazandığını anlaşıldığını belirtir. (Nüzhet, 2 Ağustos 1914, s. 4) Kadın dergisi *Hanımlar Âlemi*'nin bir yazarı da Vezneciler Direkterarası'ndaki gezintisini anlatırken "sinema, tiyatro kapıları dolu, herkes omuz omuza" şeklindeki gözlemini aktarmıştır. (24 Temmuz 1330, s. 8)

Sözü edilen tarihsel dilimde sinemaya rağbetin edebiyattaki izdüşümlerini aramak da kayda değer sonuçlar verebilir. Sözelimi natüralist Salahaddin Enis'in [Atabeyoğlu] 1923'te kaleme aldığı küçük romanı *Sârâ*'da (2016, s. 17), hikâyenin kahramanı *Sârâ* 1914'te daha savaş başlamadan evvel her gün sinemalarda ve

tiyatrolarda gezer. Kendisinin veya yakınlarının hastalanışı bile onu bu tutkusundan alıkoyamaz. Öyle ki bir gece evvel sancılar içinde kıvransa da ertesi günü sinemaya, tiyatroya koşar. Kaç kere annesini evde hasta yatağında bırakarak tiyatroya, sinemaya koşmuştur.

Kısacası Türkler tarafından açılan sinema salonlarından özel girişim sonucu kurulanlar kadar, resmî ve yarı resmî nitelikte olanlar da öncelikle gelir/kazanç sağlamayı hedeflemişlerdir ve bu da en başta seyirci kitlesinin büyümesi ve sinemanın kazançlı bir iş haline gelmiş olması sayesinde. Kaldı ki bu kurum ve kuruluşların hiçbiri de 1913-1914'ün yükselen ideolojisi haricinde değildir. Hatta kimileri açıkça boykot taraftarı ve Türkçüdür. Türk Sineması isimli salonun ve yayın organının tam da böyle bir profil sunduğu aşağıda görülecektir.

Balkan Savaşları'nın sinemayı doğrudan beslemiş olduğu da bu minvalde kaydedilmelidir. 20. yüzyılın yeni kitle iletişim aracı, Balkan Savaşları'nda aktif sahne almıştır ve bilhassa propaganda amaçlı kullanımının yoğunlaşması sinemanın daha çok önemsenmesine ve popülerleşmesine yol açar. (Kasap Ortaklan, 2019, s. 156-158, 200-204) Savaş sadece milliyetçilikleri değil, sinemayı da motive etmiştir. Osmanlı zaviyesinden bakılacak olursa, sözgelimi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Türklerin savaş sırasında maruz kaldığı zulmü filme almak üzere 1913'te Sigmund Weinberg'le anlaşır. Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti de benzer bir girişimde bulunmuş ve bu iş için yine Weinberg'le anlaşmıştır. (Beyoğlu, 2018, s. 28, 88-89; *Arşiv Belgelerine Göre*, 2015, s. 376-377) Ancak, anılan faaliyetlerin ne denli etkin olabildiği oldukça şüphelidir. Nitekim 1914'ün Şubat ayında sinema konusunu ele alan Mehmet Rauf, Balkan mezalimini anlatmak bakımından sinemadan yararlanılmadığından dem vurur. Ona göre gazetelerde, kitaplarda okkalarla mürekkep sarf edilerek bahsedilen Rumeli mezalimi, okurların hatırında belki silik bir eser şeklinde kalmıştır. Hâlbuki bir tek sinema kurdelesi bu tesirden yüz kat fazla ve şiddetli bir şekilde milleti sarsıp intikam susuzluğunu teyit eder. (20 Şubat 1914, s. 3)

Mehmet Rauf örneğinde görüldüğü üzere, sinemanın yazılı metinden daha etkili bir araç olduğu inancı pekişmektedir.¹⁶ Kimi kuruluşların Rumeli mezalimini filme aldırma ve bu yolla ulusal ve uluslararası düzlemlerde kamuoyu oluşturma girişimleri bununla ilgilidir. Sinemaya yönelik rağbete Ocak 1914'te işaret eden bir başka yazar da sinematografin, yalnız tiyatronun değil hatta romanın bile yerini tutmakta olduğunu, tiyatro ve romandan daha fazla yayıldığını/umumileştiğini dile getirirken aynı inancı dışa vurmaktadır. (Ç.Z., 20 Kânunusani 1914, s. 3)

Osmanlı Matbuat Kapitalizmi ve 1913 Dergi Patlaması

Ancak, Burke ve Briggs'in altını kalınca çizdikleri gibi (2013, s. 4-5), yeni bir iletişim aracının ortaya çıkışı kendinden evvelkileri ortadan kaldırmaz. Eskiler yeniyile birlikte, karşılıklı etkileşim hâlinde var olmayı sürdürür. Kaldı ki "sinema gazetesi" yeni ve özel bir matbu tür olarak sinema âlemine olduğu kadar basın âlemine de aittir. Dolayısıyla sinema gazetesine iki zaviyeden de bakılmalıdır ve dahası, ilgili tarihsel kesitin basın minvalinden de kimi özgüllükler gösterdiği belirtilmelidir.

¹⁶ Mehmet Rauf aynı makalesinde, sinemayı neden yazılı metinden daha etkili gördüğünü de açıklamıştır. (Odabaşı, 2017b, s. 138).

II. Meşrutiyet, basın-yayın ve fikir hayatında belirgin bir canlanmanın yaşandığı, matbuat kapitalizminin geliştiği, bir yandan sinema ticarileşmiş bir kitle eğlencesine dönüşürken diğer yandan kitle hareketlerinin yükseldiği bir dönemdir. Temmuz 1908’de Hürriyetin İlanı’yla birlikte bir “basın patlaması” belirmiş, Osmanlı matbuat kapitalizminin hızlı gelişimine tanıklık edilmiştir. (Ahmed Emin, 1914, s. 86-140; Koloğlu, 2005; Odabaşı, 2017a, s. 14-23) Balkan Savaşı’nın başladığı 1912 sonlarına gelindiğinde ise bu dalga ilk hızını artık kaybetmiş, nispeten olağan akışına kavuşmuş hâldedir. Ancak, savaşla birlikte yeni bir dalga belirecektir. 1908 nasıl “basın patlaması” olarak niteleniyorsa, 1913 de daha sınırlı ama özgül olmak üzere bir “dergi patlaması”na tekabül eder. *Tanin*’de her zaman ilginç musahabeler kaleme alan Mehmet Rauf bu yeni ve şaşırtıcı olguya dikkat çekmiştir. Onun verdiği rakamlara göre, 1913 senesi sonunda İstanbul’da çıkan dergi sayısı 44’e ulaşmıştır. Hâlbuki sadece bir sene önce bu sayı ancak 10 civarındadır. (5 Kânunuevvel 1913, s. 3)

Balkan Savaşı’nın yarattığı ideolojik dönüşüm sonucu bu dergilerin önemli bir kısmı milliyetçi niteliktedir. 1913’te Türkçü dergiler büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Çıkış sırasıyla İstanbul’da *Büyük Duygu* (Mart), *Çocuk Dünyası* (Mart), *Halka Doğru* (Nisan), *Türk Duygusu* (Mayıs), *Mektepli* (Mayıs), *Talebe Defteri* (Haziran), *Yeni Turan* (Temmuz), *Antınordu* (Ağustos), *Çalışalım* (Ağustos), *Türk Yavrusu* (Ekim), *Bilgi Mecmuası* (Kasım); İzmir’de *Yeni Hayat* (Kasım), *Tan* (Aralık), *Türk Çocuğu* (Aralık); Bursa’da *Kurtuluş Yolları* (Mart) gibi değişik tonlarda milliyetçi dergiler yayın hayatına girer. (Odabaşı, 2015, s. 88-90)

Aslında Osmanlı’nın Türkçe matbuatı bir bütün olarak değişmektedir. Nisan 1914’te *Türk Yurdu* sayfalarında 1329 (Mart 1913 – Mart 1914) senesinin bir muhasebesini yapan Yusuf Akçura, Türklerin milli uyanış senesi olduğunu söylediği 1329’da Türk gazete ve dergilerinin çoğunun, Türk milli uyanışının taraftarı olduklarını belirtir. Vilayetler matbuatı (yerel basın) bu hususta İstanbullu arkadaşlarından bile belki daha gayretlidir. 1329’da yeni çıkmaya başlayan Türk gazete ve dergilerinin hemen hepsi Türkçü olarak yayımlanmıştır. Osmanlı matbuatı tanınmayacak kadar değişmiştir. (A.Y., 3 Nisan 1330, s. 82/2098-84/2100; A.Y., 17 Nisan 1330, s. 124/2140)

Demek ki Anderson’ın ulusal bilincin doğuşu ve gelişiminde matbuat kapitalizmine (kapitalist yayıncılığa) ve matbaa diline yüklediği belirleyici rolü (1993, s. 47-62) iki taraflı düşünmek faydasız olmaz. II. Meşrutiyet’in matbuat kapitalizmi Türkçü yayıncılığı ve dolayısıyla ulusal bilinci nasıl beslemişse, yükseliş hâlindeki yeni ideoloji de matbuat kapitalizmini öyle besler.¹⁷

1908’in yanında sönük kalsa bile yine de “patlama” olarak nitelenmesi gereken bu gelişmenin nedenlerinden biri Türk milliyetçiliğinin güçlenmesi ise, diğeri de başkentte göç sonucu yaşanan nüfus artışıdır. Artan nüfus, Mehmet Rauf her ne kadar bu dergilerin okunmadığını iddia etse bile, okur sayısında artış demektir.

¹⁷ Schick’in deyişiyle, II. Meşrutiyet döneminde büyük patlama gösteren Osmanlı matbuat kapitalizminin Türk milli bilincinin ve Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında ve böylece Türk ulusunun şekillenmesinde rol oynadığına şüphe yoktur. Üstelik etkisi yalnız millet ve milliyetçilikle sınırlı kalmamış, örneğin Osmanlı toplumundaki cinsiyet anlayışının ve cinsiyet ilişkilerinin şekillenmesinde de hatırı sayılır bir rol oynamıştır. Çeşitli toplumsal normların yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmuştur. Kapitalist yayıncılık nasıl yeni fikirlerden besleniyorsa, o yeni fikirlerin yaygınlaşmasına ve geniş kitleleri etkilemesine de fırsat tanır. (Schick, 2009, s. 58; Schick, 2017, s. 217-219, 229)

Kaldı ki bir süreli yayının her zaman okunmasına gerek de yoktur; görselli/resimli yayın “seyredilebilmektedir” de. Nitekim Ahmet İhsan [Tokgöz] Bey’in meşhur matbaasının ve resimli *Servet-i Fünûn* dergisinin, Türk Sineması salonunun kurulmakta olduğu günlerdeki reklamlarına göz gezdirildiğinde, resimli yayınların okunmak (mütalaa edilmek) kadar seyredildikleri (temaşa edildikleri) de anlaşılır: “Her hafta musavver Servet-i Fünûn’u temaşa ve mütalaa ediniz.” (*Tasfir-i Efkâr*, 2 Mayıs 1914, s. 6; *Tasfir-i Efkâr*, 8 Mayıs 1914, s. 6)

Denebilir ki artan nüfus, sinema müşterisi (seyirci) ile birlikte basın müşterisi (okur) potansiyelini de kuvvetlendirmiştir. Bu süreçte yeni ve özel bir tür olarak beliren “sinema gazetesi” ise bu ikisini, yani okurla seyirciyi çakıştıracak, her şeyden evvel “okur-seyirci”yi veya daha iyisi “seyirci-okur”u hedefleyecektir. Tabelalardaki dönüşüm, bu sinema gazeteleri de dâhil, süreli yayınların başlıklarında da izlenir. Yukarıda anılan 1913 doğumlu kimi Türkçü dergilerden (*Türk Duygusu*, *Yeni Turan*, *Antınordu*, *Türk Yavrusu*, *Türk Çocuğu*) başka, 1914’te de *Türk Sözü* dergisi (Nisan), *Turan* günlük gazetesi (Kasım) gibi süreli yayınlar belirmiştir. Bugüne dek tespit edilebilmiş ilk Türkçe sinema gazetesi olan *Türk Sineması* (Mayıs), işte tam da bu kervana dâhildir. Ayrıntıları aşağıda görüleceği üzere, Türkiye basın ve sinema tarihinin ilk sinema yayını, Türk milliyetçisi gençler tarafından çıkarılmıştır ve Türkçüdür.

Türk Sineması Salonu

İsminde “Türk” kelimesini kullanan ilk sinema salonu olup, Fransızca adı da yayın organında yazıldığı şekliyle “Cinéma-Turc” olan Türk Sineması, bugüne dek hakkında en az bilgi sahibi olunan erken sinema salonlarından biridir. Konumuz açısından önemi, Türkçe sinema yayıncılığını başlatan işletme olmasından kaynaklanır.

Türk Sineması, 1914 senesi Mayıs ayı başında Sirkeci’de Tramvay Caddesi’nde Alemdar Otelı bitişğinde açılır. Yayın organında verilen bilgiye göre, “iki milliyetperver, müteşebbis Türk genci” tarafından kurulmuştur. (*Türk Sineması*, 24 Nisan 1330, s. 1) Bir başka yazıda, salonun sahiplerinden birinin “H. Bey” olduğu ve kendisinin “milliyetperver bir genç” olduğu ifade edilir. (1 Mayıs 1330, s. 1) 13 Mayıs günü *Sabah* gazetesinde çıkan ilanının sonunda yer alan imza sayesinde salonun müdürünün isminin “Mecdeddin” olduğu öğrenilebilmektedir. (*Sabah*, 13 Mayıs 1914, s. 4) Salonun sahipliği bir ortaklık olduğuna göre diğer ortak Mecdeddin olabilir.

Mayıs ayının ilk günlerinde Türk Sineması’nın birkaç güne kadar açılacağına dair duyurulara basında rastlanmaktadır. (*Tasfir-i Efkâr*, 1 Mayıs 1914, s. 5; *İkdam*, 2 Mayıs 1914, s. 6; *İkdam*, 3 Mayıs 1914, s. 6; *Tanin*, 4 Mayıs 1914, s. 5) Salonun 7 Mayıs Perşembe günü açılması planlanmış ama teknik bir arızadan ötürü açılış gerçekleştirilememiştir. İlk gösterim 8 Mayıs Cuma günü yapılır ve tüm hasılat bağış olarak Fatih dretnotuna bırakılır: “Sirkeci’de Tramvay Caddesi’nde Alemdar Otelı ittisalinde müceddeden tesis edilen Türk Sineması’nın dünkü Perşembe gündüz ve gece hasılat-ı umumiyesini Fatih dretnotu namına terk ve teberru eylediği yazılmıştı. Vukua gelen bir arıza dolayısıyla mezkûr müsamere bugün verilecektir.” (*Tanin*, 8 Mayıs 1914, s. 4)

Türk Sineması gazetesine göre, sinemanın müdürü (yani Mecdeddin), bu alanda şöhreti malum Pathé

Frères Kumpanyası'nın en iyi ve en son filmlerinin İstanbul'da ilk olarak Türk Sineması'nda gösterilmesi hususunda bu şirketle bir sözleşme akdetmiştir. Ayrıca sinema müdüriyeti, meşhur sinema fabrikalarından Gaumont, Éclair, Cines, Vitagraph ve Nordisk'le¹⁸ de yeni filmlerinin İstanbul'da ilk defa olarak gösterilmesi inhisarının Türk Sineması'na ait olması hususunda görüşmelerde bulunmaktadır. (*Türk Sineması*, 1 Mayıs 1330, s. 1)

Elimizde üç nüshası bulunan yayın organından işletmenin kendisi, faaliyetleri ve programları hakkında bilgi edinmek mümkündür. Salonun programları haftada iki defa, Perşembe ve Pazartesi günleri değişmektedir. İş günleri biri matine, diğeri suare olmak üzere iki seans düzenlenir. Gündüz programı (matine) saat 14.00, 15.00 ama çoğunlukla 17.00'da, gece programı (suare) 21.30'da başlar. Cuma, Cumartesi, Pazar, bayram, paskalya ve yortu günleri program 14.00'da başlayacaktır. Yani haftanın dört günü (Pazartesi-Perşembe) bir matine bir suare olmak üzere günde iki seans düzenlenirken, tatil günleri (Cuma-Pazar) ve özel günler gündüz 14.00 ve 17.00, gece 21.30 olmak üzere günde üç seans düzenlenir. Görülebilen detaylı üç programda, bir seansta beş filmin vizyona sokulduğu görülür. Neredeyse tamamı Fransız Pathé Frères yapımı olan bu filmler değişik tür ve uzunluktadır. Beşli program bir belge film (manzara, aktüalite), iki kısa komedi, bir kısa dram ve bir uzun dramdan oluşmakta, programın merkezini uzun metraj kurnaca oluşturmaktadır. Yine ayrıntılı programlarına bakıldığında, salonun bir müzik icracısı veya icracıları bulunduğu görülür. Seansların açılışı müzikle yapılır, istirahat aralarında (anraklarda) müzik çalınmaktadır ve her halde sessiz filme müzikle eşlik de edilmektedir. (*Türk Sineması*, 24 Nisan 1330, s. 3-4; *Türk Sineması*, 1 Mayıs 1330, s. 3-4; *Türk Sineması*, 5 Mayıs 1330, s. 3-4)

Yayın organında ilgili bir ibareye rastlanmıyorsa da salonun açılışından az sonra kadınlara yönelik gösterimler de başlar. Nitekim 21 Mayıs ilanlarında vizyondaki filmler sayıldıktan sonra, "birkaç güne kadar hanımefendilere de / dahi oyun verilecektir" denir. (*Sabah*, 21 Mayıs 1914, s. 4; *İkdam*, 21 Mayıs 1914, s. 5) Erken dönemde âdet olduğu üzere, kadınlara ve erkeklere ayrı ayrı gösterim düzenlenmektedir ve çoğunlukla gündüz (matine) kadınlara, gece (suare) beylere ayrılmıştır.

Satılan biletler yalnız bir gösterime mahsustur ve her gösterimde biletlerin renkleri ve numaraları değişir. Diğeri bir deyişle, numaralı koltuk sistemi uygulanmaktadır. Türk Sineması fevkalade ucuz olduğu iddiasındadır. İlk programında birinci mevki 4 kuruş, çocuklara 3 kuruş; ikinci mevki 2 kuruş, çocuklara 60 para, yani 1.5 kuruş olarak ilan edilirse de 3 ve 4. programlarda daha istikrarlı ama aynı zamanda daha pahalı bir tarife belirir. Birinci mevki 5, ikincisi 3 kuruştur. Sekiz yaşına kadar çocuklar için birinci mevki 3 kuruş, ikincisi 60 para, yani 1.5 kuruştur. Toplu alımlarda indirim söz konusudur. Yayın organının 1. sayısında 10 bilet içeren birinci mevki defterinin 30 kuruş, 10 bilet içeren ikinci mevki defterinin ise 14 kuruş olduğu duyurulmuştur. 3 ve 4. sayılarda 10 bilet içeren birinci mevki defterinin büyükler için 40, çocuklara 20 kuruş olduğu ilan edilir. 10 bilet içeren ikinci mevki defteri ise büyükler için 20, çocuklara 14 kuruştur. Müdüriyet gerektiği takdirde programı bütünüyle değiştirme veya ilave suretiyle tadil etme hak ve salahiyetini koruduğunu ilan eder. (*Türk Sineması*, 24 Nisan 1330, s. 3-4; *Türk Sineması*, 1 Mayıs 1330, s. 3-4; *Türk Sineması*, 5 Mayıs 1330, s. 3-4) Türk Sineması,

¹⁸ Pathé, Gaumont ve Éclair Fransız, Cines İtalyan, Vitagraph Amerikan, Nordisk Danimarka firmalarıdır.

dönem salonlarının ve seyir kültürünün bir parçası ve problemi olan gösterim sırasında sigara içimi (Odabaşı, 2017b, s. 91-92) konusunda hassastır: “Sinematograf esnasında sigara içilmemesi bilhassa rica olunur.” (*Türk Sineması*, 1 Mayıs 1330, s. 3; *Türk Sineması*, 5 Mayıs 1330, s. 3). Yayın organına göre Türk Sineması diğer sinemalara (Beyoğlu sinemalarına) göre ucuz, rahat ve “yakın”dır, müzeyyendir. Salona vantilatörler yerleştirilmiştir. (*Türk Sineması*, 24 Nisan 1330, s. 2; *Türk Sineması*, 5 Mayıs 1330, s. 2)

Türk Sineması programlarında ağırlık sinema filmlerinde olmakla birlikte, bu salonda sadece film gösterilmez. Sinema filmleriyle birlikte zaman zaman tiyatro oyunları ve diğer eğlenceler de tertip edilir ve böyle karma programlar (varyete formatı) söz konusu olduğunda, gazetelerdeki ilanlarında salonun ismi “Türk Sineması Tiyatrosu” şeklini alabilmektedir. Sözelimi 1914 ramazanında Sami Bey Kumpanyası’nın üç perdelik komedisi, dört perdelik şarkılı tiyatro oyunu, kantolar, düetler, monolog, orkestra ve sinema filmleri birlikte sahne aldığı salonun ismi de “Türk Sineması Tiyatrosu” şeklini almıştır. (*Sabah*, 26 Temmuz 1914, s. 4; *İkdam*, 26 Temmuz 1914, s. 5; *İkdam*, 1 Ağustos 1914, s. 5) Programlarda sinema dışı gösteriler mevcutken yine “Türk Sineması” kullanımı da vakidir. (*Sabah*, 30 Temmuz 1914, s. 4; *Tesvir-i Efkar*, 1 Ağustos 1914, s. 6; *Sabah*, 5 Ağustos 1914), s. 4)

İşletmenin bütün çalışanlarının “Türk ve Osmanlı” olduğu, müşterilere son derece nezaketle muamele ettikleri yayın organında özellikle belirtilir. (*Türk Sineması*, 24 Nisan 1330, s. 2; *Türk Sineması*, 5 Mayıs 1330, s. 2) Salonun, yayın organında altı çizilen bu “Türk ve Osmanlı” rengi, başka yayınlardaki ilanlarında da dikkat çeker. Sözelimi boykotun ve milli iktisat anlayışının kuvvetli esintilerini taşıyan, İslam/Türk ticarethanelerin ilanlarına sayfalarında genişçe yer ayıran *Musavver İslam Salon Mecmuası*’nda çıkan ilanlarında salonun yeri, program ve saatleri hakkında bilgi verildikten sonra, “bu İslam müessesini umuma tavsiye ederiz” denmektedir. (8 Mayıs 1330, s. ilan kısmı; 29 Mayıs 1330, s. ilan kısmı)

Üstelik Türk Sineması’nın hızla Türkçe ara-yazı uygulamasına geçmek istediği de görülür. Nitekim yayın organının daha çıkış sayısında “Türk Sineması bütün yazıları Türkçe gösterir” diye ilan edilmiştir (*Türk Sineması*, 24 Nisan 1330, s. 2) ama bir hafta sonra çıkan sayıda “sekiz güne kadar kurdelelerin Türkçe hülusalaları perde üzerinde gösterilecektir” açıklamasına (*Türk Sineması*, 1 Mayıs 1330, s. 1) bakılacak olursa, bunun başta gerçekleştirilemediği anlaşılır. Bu ikinci vaat ise biraz gecikmeli de olsa gerçekleşmiştir çünkü on gün kadar sonrakinde (*Sabah*, 26 Mayıs 1914, s. 4) değil ama bir ay kadar sonraki ilanlarında, “yazıları Türkçe Türk Sinematografi” veya “yazıları Türkçe Türk Sineması” (*Tanin*, 18 Haziran 1914, s. 3; *İkdam*, 23 Haziran 1914, s. 5) şeklinde duyurulup tanıtılır. Ancak, salonun Türkçe ara-yazı uygulamasını istikrarlı şekilde sürdürdüğü fazlasıyla şüphelidir çünkü sonraki (sözelimi Temmuz ayı) ilanlarında böyle bir ibareye rastlanmaz. (*İkdam*, 18 Temmuz 1914, s. 5; *İkdam*, 19 Temmuz 1914, s. 6)

Bu ve aşağıda bahsi geçecek daha başka veriler, 1914 senesinin Mayıs ayında açılan Türk Sineması isimli salonun hangi koşulların sonucu olduğunu gözler önüne serer. Balkan Savaşları ve 1913-1914 Boykotajı’yla şekillenen siyasi ve ideolojik atmosfer ilk Türk sinema salonlarından birini yaratmıştır.

Milliyetperver Türk gençler tarafından kurulan; kendisinin de yayın organının da ismi “Türk”, bütün çalışanları “Türk ve Osmanlı” olan; çalışanlarının “Türk ve Osmanlı” olduğunu bilhassa vurgulayan; Türkçe ara-yazı konusundaki hassasiyetini belli eden; “İslam müessesesi” olarak da lanse edilen ticari bir işletme açıktır ki 1913-1914 Boykotajı’nın kodlarıyla maluldür. Doğal olarak, az ileride ele alacağımız yayın organı da böyle olacaktır.

Türk Sineması’nın lokasyon tercihi (Sirkeci’de Tramvay Caddesi) dahi ticari bilinç yüküldür ve 1913-1914 Boykotajı’nın zihniyetini yansıtır. Nitekim Ocak 1914’te okurla buluşan *Ticaret ve Nasip* isimli risalesinde Ömer Seyfettin tam da bunu salık verir. Ona göre Beyoğlu gibi Hristiyan’ı Türkünün çok köşelerde yapılan ticari teşebbüslerden büyük bir başarı beklenemez. Türkler bu gibi teşebbüslere Türkü çok köşelerde; İstanbul, Üsküdar, Kadıköy taraflarında başlamalı, sonra Beyoğlu’ndaki mücadele meydanına atılmalıdır. İstanbul’a, Kadıköy’e, Üsküdar’a Rum iktisat ve ticareti hâkimken Türklerin Beyoğlu’nda işleri yoktur. “Onların milli müşterileri Beyoğlu’nda değildir.” Daha evvel “birkaç Türkün iflasına tesir eden sebeplerden birisi de bu muhit ve civar meselesinin takdir” olunmamasıdır. (Ömer Tarhan, ty., s. 11, 13) Tüccarzade İbrahim Hilmi [Çığırçan] Bey de Beyoğlu’nda kurulacak bir İslam ticaretgâhının bir iki sene içinde batacağını öne sürer çünkü aralarında büyük bir milli his ve yardımlaşma hüküm süren Hristiyanlar oradan alışveriş etmeyeceklerdir. (1329, s. 55)

Türk Sineması’nın kurucuları Türkçü gençlerdir. Bu genç müteşebbisler elbette salt milli duygularla değil, kâr güdüsüyle de hareket etmiş, sinema işletmeciliğine soyunarak talebi takip edebildiklerini göstermişlerdir. Diğer bir deyişle, sinemanın kazançlı bir sektör oluşu onları motive eden temel bileşenlerdendir. Salonun sahiplerinden H. Bey’in kendi ifadesiyle, “Türkler öğrendiler ve biliyorlar ki mihver-i âlem paradır.” (*Türk Sineması*, 1 Mayıs 1330, s. 1)

Türk Sineması Gazetesi

Sinema yayıncılığının faili, salon işletmecileridir. Salonlar ile yayınları arasında simbiyotik bir ilişki bulunur. Yeni ve özgül bir tür olarak 1914’te Osmanlı matbuatına katılan sinema gazetesi, salonla organik bağı dolayımında şekillenmiş, kimi spesifik özellikler kazanmış veya kaybetmiştir. O nedenle sinema yayını kavramının temel şartı salonu kavramaktır.

Bilinen ilk Türkçe sinema yayını, 1914 senesinin Mayıs ayında Türk Sineması isimli salonun organı olarak çıkarılan *Türk Sineması*’dır. Resmî makamlardan imtiyazı (ruhsatı) 3 Mayıs 1914’te (20 Nisan 1330) alınan (*Aydın Tarihi*, Teşrinisani 1927, s. 2652; Gazel ve Ortak, 2006, s. 254) *Türk Sineması*’nın birinci sayısı 7 Mayıs Perşembe günü (24 Nisan 1330) çıkmıştır. Bu, yukarıda da belirtildiği gibi, salonun açılışı için planlanan gündür ama teknik bir arzadan ötürü açılış 8 Mayıs’ta yapılabilmektedir.

Türk Sineması, künyesinde şu şekilde takdim edilmiştir: “Sinematografa ait mevâddan bahseder ve şimdilik haftada iki defa neşrolunur gazetedir.”¹⁹ Salonun programları haftada iki kez – Pazartesi ve Perşembe günleri – değiştiği için, *Türk Sineması* da salonun program periyoduna uygun şekilde haftada iki kez, Pazartesi ve Perşembe günleri çıkmaktadır. Çünkü her yeni sayı salonun yeni programını ve filmlerini içerir. Her yeni sayı

¹⁹ Birinci sayısında “gazetedir” kelimesi yer almaz.

vizyona yeni giren programın nüshasıdır. Gazetenin 1. sayısı 7 Mayıs (24 Nisan 1330) Perşembe, elde bulunmayan 2. sayısı kuvvetle muhtemelen 11 Mayıs Pazartesi, 3. sayısı 14 Mayıs (1 Mayıs 1330) Perşembe, 4. sayısı ise 18 Mayıs (5 Mayıs 1330) Pazartesi günü çıkmıştır. İlk sayı 7-10 Mayıs Perşembe-Pazar programını, elde bulunmayan 2. sayı kuvvetle muhtemelen 11-13 Mayıs Pazartesi-Çarşamba programını, 3. sayı 14-17 Mayıs Perşembe-Pazar programını, 4. sayı 18-21 Mayıs Pazartesi-Çarşamba programını içerir ve ilgili programda yer alan filmlerin bir kısmını (kurmaları) tanıtır.

Gazetenin adresi, “Sirkeci Tramvay Caddesi’nde mahal-i mahsus”tur. Her halde Sirkeci’de Tramvay Caddesi’nde Alemdar Oteli bitişiğinde bulunan salon binasıdır. *Türk Sineması*’nın imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü, gazetenin künyesinde ve son sayfasında ismi verildiği şekliyle R. Mehmet’tir. II. Meşrutiyet’ten 1927’ye kadar yayın imtiyazı alınan gazete ve dergilerin listesine bakılacak olursa (*Aydın Tarihi*, Teşrinisani 1927, s. 2652; Gazel ve Ortak, 2006, s. 254), buradaki “R.” kısaltmasının açık hali tespit edilir ki bu kişi Raif Mehmet Bey’dir.²⁰

Türk Sineması iki yaprak, dört sayfadır. Çıkış yazısında gazetenin gerektiği kadar sayfalarına resim de koyacağı belirtilmiş (24 Nisan 1330, s. 1), eldeki nüshaların birinde (3. sayıda) böyle bir görsel malzeme kullanılmıştır. Babıali Caddesi’nde bulunan Arşak Garoyan Matbaası’nda basılan *Türk Sineması*’nın nüshası 5 paradır. Bu fiyat 1914’te ortalama bir günlük gazetenin yarı fiyatıdır. *Türk Sineması*’nda abonelik bilgilerine rastlanmadığı gibi, eldeki nüshalarda dışarıdan alınmış reklama da rastlanmaz.

Türk Sineması Osmanlı Türkçesi ve Fransızca olmak üzere iki dil ve iki alfabeli çıkar. Fransızca yalnızca salonun gösterim programları için tek bir sayfada kullanılır. Diğer tüm yazılar Osmanlı Türkçesidir. Dört sayfalık gazetenin ilk üç sayfası Türkçe, son sayfası Fransızcadır. Ayrıca mevcut nüshalarda yazar imzasına rastlanmaz. Bugün elimizde yalnızca üç nüshası bulunduğu için, *Türk Sineması*’nın toplam kaç sayı çıktığı ve yayın hayatından ne zaman çekildiği tespit edilebilmiş değildir.

“Gazetenin Meslek ve Maksadı” başlıklı çıkış yazısında *Türk Sineması*’nın yayımlanma amacı ve yayın çizgisi özetlenir. Buna göre, 20. yüzyılda büyük bir ilerlemeye mazhar olan ve gündün güne yenilikler gösteren sinemanın memleketimizde de ilerlemesine çalışmak amacıyla *Türk Sineması* gazetesinin yayımlanmasına girişilmiştir. *Türk Sineması* sinemanın en son gelişmelerinden ve Dünya’nın her köşesinde cereyan eden sinemayla ilgili hadiselerden okurlarını daima haberdar edecek ve icap ettikçe sayfalarına resimler de koyacaktır. Ayrıca her nüshasında en güzel sinema şeritlerinin içerdiği olaylardan biriyle ilgili dramatik veya güldürücü bir hikâye bulunacaktır. (24 Nisan 1330, s. 1) Burada kastedilen, dram veya komedi, kurmaca filmlerin hikâyeleri, olay örgüleridir.

Türk Sineması’nın içerik akışı “Sinema Havadisleri” veya “Sinema Havadisleri” başlığı altında kısa haberlerle başlar. Ancak, bunların önemli bir kısmı, salona dair bilgilendirme yapılırken salonun reklamının da

²⁰ Akla ilk gelen isim, Türkçü yazar ve dilci, ilk Türk milliyetçisi örgütlenme olarak 1908’de kurulan Türk Demeği’nin üyesi, dilde tasfiyeciliğin (an Türkçeciliğin) savunucusu ve bu konuda Ziya Gökalp’le tartışmaya girişen Raif Mehmet Fuad (Köseraif) Bey’dir (1872-1949). Hakkında bilgi için bkz. (*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 1982, s. 420-421) Ancak, *Türk Sineması*’nın sahibi ve müdürü olan Raif Mehmet ile Fuat Köseraif’in aynı kişi olup olmadığı tespit edilebilmiş değildir.

yapıldığı “haber-reklam” niteliğinde metinlerdir. Ayrıca bu metinlere çoğunlukla Türk milliyetçisi, Yunan/Rum karşıtı ve boykotçu bir söylem hâkimdir. 1913-1914 Boykotajı içinde doğan Türkçe sinema gazetelerinin bazıları boykotun açık savunuculuğunu yapmışlardır. *Türk Sineması* bunların en ateşlilerindedir ve anılan sütunlarından aktarılabilecek aşağıdaki satırlar da boykotun gayet tipik söylemini ve üslubunu yansıtır. Bu metinlerde geçen “Yunanlı”dan kast, Osmanlı vatandaşı Rumlardır ve “Yunanlı sinemalar” derken de Osmanlı Rumlarının sahipliğindeki veya işletmesindeki Beyoğlu salonları kastedilmektedir. Atıf yapılan Averof zırhlısı, daha yukarıda da belirtildiği üzere, boykotun en etkin simgesidir. *Türk Sineması*’nın çıkış sayısında şöyle denilmiştir:

“Sinemanın asrımızda ne derece terakkiye mazhar olduğu malumdur. Avrupa’da sinema, tiyatro ile rekabet ve hatta galebe ediyor. Şehrimizde de son zamanlarda sinemaların çoğaldığını görüyoruz. Beyoğlu’nda, İstanbul’da her gün bir yeni sinema açılıyor, hepsi de müşterisiz kalmıyor. Maatteessüf bütün bu sinemalar ecnebler tarafından açılmış, her hususta olduğu gibi bu hususta da cebimizden çıkan paralar harice gitmekte bulunmuş idi. Hiçbir Türk, hiçbir Müslüman böyle bir şeyi hatırlayamamış, bir sinema açmaya teşebbüs cesaretini gösterememiş idi! Bu bir büyük noksan idi ki telafisi mutlaka lazımdı. İşte bu noksanı iki milliyetperver, müteşebbis Türk genci telafi ediyor.²¹ *Sirkeci’de Alemdar Oteli’ne muttasıl bir mahal-i mahsus tedarik ve bilcümle esbab-ı istirahatı tekml ediyorlar. (Türk Sineması) namını verdikleri bu sinemanın ilk hasılatını da Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti’ne terk ve teberru ediyorlar. Bu hâl, Türklerin de terakki etmek istediklerini, teşebbüs-i şahsi sahibi olabileceklerini, binaenaleyh yaşamaya ve yaşatmaya layık olduklarını bir kere daha ispat ediyor. Biz bu iki müteşebbis genci tebrik etmeyi levazım kadar şinasiden addettiğimiz kadar vatandaşlarımızın da rağbet göstermekle teşvikatta bulunmalarını bir vazife-i milliye olmak üzere telakki edeceklerine eminiz. Vatandaşlarımız bundan böyle Beyoğlu’ndaki, sahipleri Yunanlı sinemalara kadar ihtiyar-ı zahmet edeceklerine fiyatça²² rahat, mükemmel Türk Sineması’ni elbette tercih edeceklerdir. Hem düşünmeliyiz ki Yunanlı sinemalara vereceğimiz paralarla Averofları alacağız. Türk Sineması’na vereceğimiz para ile ise hem teşebbüsât-ı milliyeyi himaye hem de şanlı donanmamız[a] Reşadiyeler, Sultan Osmanlar, Fatihler kazandıracacağız. [Fa ‘tebiru...]*” (24 Nisan 1330, s. 1)

Ülke çapında ve yarı resmî nitelikte bir dernek olarak 1909’da kurulan Donanma Cemiyeti’nin kuruluş amacı, bağış toplamak yoluyla Osmanlı donanması güçlendirmektir. Donanmaya yeni gemilerin kazandırılmasında Cemiyet’in bağış kampanyaları etkili olmuştur ve *Türk Sineması*’nın yukarıdaki satırlarında isimleri anılan Reşadiye, Sultan Osman ve Fatih de böyle sipariş edilmiş zırhlı savaş gemileridir (Özçelik, 2000; Güvenç, 2011). Sinema salonlarının kimi günlerdeki ve özellikle açılış günü hasılatlarını Donanma Cemiyeti’ne bağışlamaları, onların “millî” duruşlarının, vatanseverliklerinin bir göstergesi sayıldığı gibi, tanınırlıklarının da

²¹ Bu yazıda Türkler tarafından açılan ilk özel salonun Türk Sineması olduğu ifade ediliyor olmakla birlikte, bilindiği kadarıyla, Cevat ve Murat Beylerin bundan iki ay kadar önce kurdukları Sinema Emperyal Milli Sinema, Türk müteşebbisler tarafından açılmış ilk özel sinema salonudur.

²² Sayfa yıpranmış olduğundan görünmeyen iki veya üç kelime. Muhtemelen şöyledir: “fiyatça ehven ve rahat”.

artmasını sağlayan bir unsurdur. Diğer bir deyişle, bir tür reklam vesilesi ve aracıdır. *Türk Sineması* yukarıdaki satırlardan başka, aynı sayısında bir kez daha donanma bağışını vurgulayıp teşvik eder: “Perşembe günkü hasılatın kaffesi [Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti’ne] terk ve teberru olunmuştur. Donanmamız hayatımızdır.²³ Her yerde, her vesile ile donanmamıza yardım etmeliyiz. Osmanlılar donanmamızı unutmayınız.” (24 Nisan 1330, s. 3)

Bir başka (3.) sayıdan şu örnek verilebilir:

“Bazı Yunanlı sermayedarlar; Türk Sineması’nın mazhar olduğu rağbete imrenerek, hem memleketimizden para çekmek ve her hususta olduğu gibi bu hususta da Türklere rakip olmak için Sirkeci’de bir sinematograf kâşat edecekler imiş!

Biz bu havadisi Türk Sineması sahiplerinden H. Bey’e söylediğimiz zaman zeki ve milliyetperver genç güldü ve dedi [ki]:

– Azizim bu hâl Türk ve İslamların nazar-ı intibahını bir kat daha açmaktan başka bir şeye yaramaz. Yunanlılar bize rekabet için değil [bir], isterlerse bin sinema açsalar nafiledir. Çünkü Türklük öğrendiler ve biliyorlar ki mihver-i âlem paradır. Binaenaleyh on paralarını bile memleketten dışarı çıkarmamak lazımdır. Hem düşünmelidir ki Yunanlı sinemalara vereceğimiz paralarla kendimize düşman hazırlayacağız, Türk Sineması’na vereceğimiz para ise dâhilde kalacak ve bu suretle ecdad-ı âli-i nihadimizin, Osmanların, Fatihlerin ruhunu şad edecektir.

Düşün vatandaş! Hangisi iyi?” (1 Mayıs 1330, s. 1)

Verilecek bir diğer örnek, *Türk Sineması*’nın çizgisinin her zaman ticari mantıkla açıklanamayacağını, ancak boykotun ideolojik ve siyasi mantığıyla açıklanabileceğini ortaya koyar. Nitekim yeni İslam/Türk sinema salonlarının açılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirip bu süreci desteklemiştir. Bir işletmenin kendine ticari rakip çıkmasından memnuniyet duyması ancak siyasi ve ideolojik saiklerle açıklanabilir. Şöyle denir:

“Sirkeci’deki Türk Sineması’nın günden güne mazhar-ı rağbet olması üzerine birçok milliyetperver İslam ve Türklerin şehrimizin müteaddit mahaller(in)de sinema kâşadına teşebbüs ettiklerini memnuniyetle haber alıyoruz. Karilerimiz emin olmalıdır ki bu sinemalara verilecek paralar yine dâhilde kalacağından ahali tarafından daima rağbet gösterilmek ve teşvikatta bulunmak bir vazife-i milliyedir.” (5 Mayıs 1330, s. 1)

Türk Sineması kendi salonunun reklamını yaparken, rakip olarak Beyoğlu’ndaki “ecnebi” sinemaları konumlandırır. “Ecnebi”den kasıt elbette sadece Osmanlı vatandaşı olmayan yabancılar değil, Osmanlı Rumlarıdır da. Hatta asıl kastedilen Rum sinemacılarıdır. Zaten *Türk Sineması*’na göre Beyoğlu’ndaki Yunanlı sinematografların bütün çalışanları da Yunanlıdır. “İnsan, on parasının bile nereye gideceğini düşünmelidir” ibaresinden sonra “Türk Sineması’yla ecnebi idaresindeki diğer sinemaların mukayesesi” gelir:

²³ “Donanma hayatır”, Donanma Cemiyeti’nin sloganıdır. (Güvenç, 2011, s. 36)

“Türk Sineması ucuzdur; Diğer sinemalar pahalıdır.

Türk Sineması rahattır. Diğer sinemaların ekseri rahatsızdır. Müşterilerin esbab-ı istirahatı ikmal edilmemiştir.

Türk Sineması yakındır; İstanbul’dadır. Diğer sinemalar için Beyoğlu’na kadar gitmek ile masraf ihtiyar edeceksiniz!!

Türk Sineması müzeyyendir; vantilatörler konulmuştur.

Evinizde bulunuyormuş gibi rahat edeceksiniz.

Türk Sineması’nın memurin ve müstahdemini müşterilere son derece nezaketle muamele ederler. Bütün müstahdemini Türk ve Osmanlıdır. Dikkat ediniz. Hem izzet-i nefis-i millinizi i’lâ, hem de birçok Müslüman ve Türkün bu yüzden geçinmesine hizmet edeceksiniz.

Ne şerefli iş!” (24 Nisan 1330, s. 2; 5 Mayıs 1330, s. 2)

“Beyoğlu’nda Yunanlı sinematograflarda ise bütün müstahdemin Yunanlıdır. Müşterilere de nezaketle muamele etmediklerini unutmayınız.

Türk Sineması bütün yazıları Türkçe gösterir.

Nihayet: Türk Sineması’na vereceğiniz bir kuruşla alacağımız dretnotlara bir çivi çakacağınızı, ecnebi sinemalarına vereceğiniz paraların ise kurşun gülle olarak sinemizi parçalayacağınızı düşünmelisiniz!” (24 Nisan 1330, s. 2)

Gazetenin görülebilmüş “Sinema Havadisleri” sütunlarında haber-reklam ve/veya boykot kategorilerinde sayılamayacak tek havadis şöyledir: “Amerika’nın New York şehrinde dokuz bin yedi yüz kişiyi istîfâ edecek bir sinemahane inşa edilmiş ve bu muazzam sinemanın bir haftaya kadar küşat edileceği haber alınmıştır.” (5 Mayıs 1330, s. 1)

“Sinema Havadisleri” bölümünü, birinci sayıda değil ama sonrakilerde “Sinema Hülasaları – Tefrika-i Daim” başlığı altında salonun o sıradaki programında yer alan kurmaca/hikâyeli filmlerin özetleri izler. 3. sayıda 14-17 Mayıs programından özetleri sunulan üç filmden ilki, 602 metrelik bir Max Linder komedisi olan *Rekabet-i Âşıkane*’dir (*La Rivalité*). Alfred Machin tarafından yazılıp yönetilen 2500 metrelik ve üç kısımlık büyük dram *Siyah Elmas* (*Le Diamant Noir*) bir macera filmidir. *Türk Sineması* sayfalarında bu filmin bir görseline yer de verilmiştir. Hissî dram *Doktorun Kahramanlığı* (*L’Heroisme du Docteur*) 500 metredir ve o da evvelkiler gibi Fransız Pathé yapımıdır. (1 Mayıs 1330, s. 1-2)

4. sayıda ise 18-20 Mayıs programının filmleri tanıtılır. Pathé yapımı *Kadın Kıskaçlığı* (*Jalousie de Femme*) isimli dramın, yine Pathé yapımı meşhur komedi serisinin kahramanı Boireau’nun aşkından dolayı intihar ettiği komedinin ve *Muallimin Yedi Kızı* (*Les 7 Filles du Professeur*) isimli komedinin özetleri aktarılmıştır. (5 Mayıs 1330, s. 1-2)

Türk Sineması'nın 3. sayfası Türkçe olmak üzere programa, salona dair kimi bilgiler ve bilhassa bilet/fiyat bilgilerine ayrılmıştır. 4. sayfada program ve diğer bilgiler Fransızca olarak sunulur. Salonun ilk, 7 Mayıs Perşembe gününden 10 Mayıs Pazartesi gününe kadarki programı şöyledir:

1 – Mızıkâ [Musique]

2 – Muazzam Drenotumuz Reşadiye'nin Deryaya Tenzili Merasim-i Vâlâsı (tabii) [Drednote Réchadié]

3 – Melce-i Müthiş (380 metre dram) [La Cachette tragique]

4 – Boireau Hicret Ediyor (komik) [Boireau s'expatrie]

5 – Mızıkâ [Musique]

6 – Caniler ve Hırsızlar Kralı Démonios (2600 metre büyük zabıta/polisiye dramı)

7 – Démonios (ikinci kısım)

8 – Démonios (üçüncü kısım)

9 – Mızıkâ [Musique]

10 – Max Fotoğrafçılık Ediyor (komik) (24 Nisan 1330, s. 3-4)

14 Mayıs Perşembe gününden 18 Mayıs Pazartesi gününe kadarki program şöyledir:

1 – Çalgı [Musique]

2 – Monte Carlo (manzara) [Monté Carlo]

3 – Doktor Kahramanlığı (500 metre hissî dram) [L'Heroisme du Docteur]

4 – Piç Kurusu Hırsızlardan Korkmuyor (komik) [Bébé n'a pas peur des voleurs]

5 – Siyah Elmas (3 kısım, 2500 metre büyük dram) [Le diamont noir]

6 – Siyah Elmas (ikinci kısım)

7 – Siyah Elmas (üçüncü kısım)

“Perde arası yalnız 5 dakika”

8 – Çalgı [Musique] antrakt

9 – Rekabet-i Âşıkane (Max Linder komedisi) [La Rivalité] (1 Mayıs 1330, s. 3-4)

18 Mayıs Pazartesi gününden 21 Mayıs Perşembe gününe kadarki program şöyledir:

1 – Çalgı [Musique]

- 2 – Pathé Journal (hal-i hazır / aktüalite)
- 3 – Kadın Kıskançlığı (dram) [Jalousie de Femme]
- 4 – Boireau Şiddet-i Aşkından İntihar Eder (komik) [Boireau pendu par amour]
- Beş dakika istirahat
- 5 – Çalgı [Musique] antrakt
- 6 – Cabestan’ın Mirası (3 kısım, 2600 metre büyük cinai dram/film) [l’Héritage de Cabestan]
- 7 – Cabestan’ın Mirası (ikinci kısım)
- 8 – Cabestan’ın Mirası (üçüncü kısım)
- Beş dakika istirahat
- 9 – Muallimin Yedi Kızı (komik) [Les 7 Filles du Professeur] (5 Mayıs 1330, s. 3-4)

3 ve 4. sayıların ikinci ve Fransızca dördüncü sayfalarının en sonunda, gelecek programın ana filmi özel olarak duyurulur. 3. sayıda verilen bilgiye göre gelecek “Pazartesi günü” programda 2600 metrelik cinai dram (bir Ponson du Terrail eseri) *Cabestan’ın Mirası (l’Héritage de Cabestan)* vardır. Gazetenin 5. sayısı elimizde bulunmuyorsa da 4 numaralı nüshada gelecek programın ana parçası bildirilir. 21 Mayıs Perşembe günü başlayacak programda (bir Xavier du Montépin eseri olan) *Haşmet-penâh Para Hazretleri (Sa Majesté L’argent)* isimli ilginç ve heyecanlı, cinai ve hissî büyük dram gösterilecektir.

Sonuç

7 Mayıs 1914’te yayın hayatına giren *Türk Sineması*, şimdiye dek tespit edilebilmiş en eski ve bilindiği kadarıyla ilk Türkçe sinema gazetesidir. 1914’ün diğer sinema gazetelerinden (*Sinema, Ferah* ve *Sinema Haberleri*’nden) daha evvel çıkmış ve ilk kez bu makalede gün ışığı görmüştür. Aynı anda hem basın hem de sinema tarihine ait olan *Türk Sineması*, ilk Türkçe sinema yayınlarının ilk Türk salonlarıyla olan organik ve simbiyotik ilişkisini ortaya koyar. Aynı isimli salonun yayın organıdır. Bir sinema salonunun yayın organı oluşu ona özel nitelikler kazandırmıştır. Sözelimi gazetenin çıkış periyodu salonun program değişim periyoduna bağlıdır. İçeriğinin büyük bölümünü de program bilgileri, gösterime giren filmlerin hikâyeleri, salonun tanıtımı ve reklamları, bilet fiyat bilgisi, indirimler vs. gibi salonla ilintili konular oluşturur. Çift dilli ve çift alfabeli çıkışı da hedef kitle olarak sadece Türkçe konuşan seyirciyi belirlemediğini, İstanbul’un kozmopolitliğini dikkate aldığını veya müşteri maksimizasyonu açısından almak zorunda kaldığını gösterir. Sayfalarında filmlerin olay örgülerinin, hikâyelerinin aktarılması, sinema gazetesine edebî bir nitelik de kazandırmaktadır.

Türk Sineması salonu ve onun yayın organı, 1913-1914 Boykotajı’nın, yani Türkçülüğün, milli iktisat mefhumu ve politikalarının mahsulüdür. *Türk Sineması*’nda boykotun gayet açık izleri (zihniyeti, argümanları, sembolleri, söylemi ve üslubu) tespit edilir. Türkçü ve milli iktisat yanlısı bir yayın olarak boykotun savunuculuğunu yapmıştır. Rum karşıtıdır ve Rumları “Yunan” olarak adlandırıp “ecnebi” sayar. Beyoğlu’nda

konuslanmış Rum sinemacıları hem ticari hem de siyasi ve ideolojik rakip olarak konumlandırmıştır. Salonunun tanıtımını ve reklamını yaparken yalnızca filmlerin/programların kalitesi, salonun lokasyonu ve konforu, bilet fiyatlarının uygunluğu gibi mal/hizmet özellikleriyle yetinmez, etnik-dinsel kimliğe, milliliğe vurgu yaparak kendi salonunun tercih edilmesini “milli bir vazife” sayar. Hem okurun vatanseverlik duygularını harekete geçirmeye gayret eder hem de müşteri çekmek üzere bu duyguları devreye sokar. Filmleri belirli bir salonda izlemekle vatana hizmeti özdeşleştirir ve böylece rakip salonlara üstünlük sağlamaya çalışır.

Ancak, *Türk Sineması* gazetesi bu milliyetçi ve boykotçu çizgisine rağmen, yabancı ve esas olarak Fransız yapımı filmler göstermek, bu filmleri tanıtmak ve övgüyle reklam etmek zorunda kalmıştır çünkü henüz yerli bir film endüstrisi bulunmamaktadır. Türklerin 1914'te sinema salonu işletmeciliğine girişleri, film gösterim işini elinde tutan Osmanlı gayrimüslimlerine ve bilhassa Rumlara karşı bir ataktır ama salon işletmeciliğinde bir konum elde etmek, Batı'nın sinema alanındaki hegemonyasını kırmış değildir. Gösterilenler ve seyredilenler boykotçu söylemle çelişir şekilde yine Batılı firmaların ürettiği filmlerdir. Hâlbuki Balkan Savaşları Avrupa'ya karşı da tepki doğurmuş, “iktisadi bağımsızlık” mefhumunu yerleştirmiştir.

Aslında boykotçular da durumun farkındadır ve ehven-i şer olanı tercih ve tavsiye yoluyla durumu rasyonalize etmek yoluna gitmişlerdir. Sanayi düzleminde henüz yapılabilecek bir şey nesnel olarak yoksa da en azından ticaret düzleminde vardır. Nitekim Kasım 1913'te yayımlanan bir boykot broşüründe şu satırlara rastlanabilmektedir:

“... bizde henüz makara, iğne, kâğıt, tabak gibi şeyler yapacak fabrikalar yok. Fakat bunları satan bir Müslüman da bulunmaz mı? Zaten o süslü mağazalardaki vatandaşların sattıkları mallar da kendi fabrikalarının değil ya. Onlar da Avrupa malı. Yalnız ticaretten kazandıkları kâr ve bu kârdan Yunan hükümetine ayırdıkları para kendilerinin. Hiç olmazsa bizim yapacağımız alışın verişin kârı da bir Müslüman kesesine girsin. ... daima yerli malı kullanacağınıza ve henüz bizde yapılamayan makine, kibrit vesaire gibi şeyleri de mutlaka ve her hâlde bir Müslümandan alacağınıza azm ve cezm ediniz.” (Müslümanlara Mahsus, 1329, s. 19-20, 22)

Demek ki öncelikle yerli mal kullanılacak, yerlisi yok ve yabancısını kullanmak da zorunlu ise bu mal Müslüman/Türk esnaf ve tüccardan alınacaktır. Sinema düzleminde bu, yerli film üretimi bulunmadığından, yabancı filmlerin Müslümanlar/Türkler tarafından işletilen salonlarda seyredilmesi/tüketilmesi anlamına gelir. Türk Sineması salonu da bunu yapmıştır. Batı'nın sinema alanındaki hâkimiyetini sınırlandırabilen içinse film yapımına geçilmesi, yerli film üretimi gerekir. *Türk Sineması* ile başlayan Türkçe sinema yayıncılığı, kısa zamanda bu ihtiyacın dile getirilip tartışılabileceği bir platform sağlayarak sürece kayda değer bir katkı sunacak olmaktan başka, Türkiye'de sinemacılığın değişik boyutlarda gelişiminde de rol oynayacaktır.

Kaynakça

- [1] *1329 Senesi İstanbul Belediyesi İhsâiyât Mecmuası*, Dersaadet: Matbaa-i Arşak Garoyan, 1330.
- [2] *1933 Almanak*, Selim Nüzhet (hızl.), Devlet Matbaası, İstanbul.
- [3] A.Y., “Geçen Yıl 1329 Senesinde Türk Dünyası”, *Türk Yurdu*, 3 Nisan 1330, s. 82/2098-88/2104.
- [4] ———, “Geçen Yıl 1329 Senesinde Türk Dünyası”, *Türk Yurdu*, 17 Nisan 1330, s. 119/2135-125/2141.
- [5] Ahmad, Feroz(1986), *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- [6] Ahmed Emin(1914), *The Development Of Modern Turkey As Measured By Its Press*, Faculty of Political Science Columbia University, New York.
- [7] “Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Şirketi”, *Tasfir-i Efkâr*, 2 Mayıs 1914, s. 6.
- [8] “Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Şirketi”, *Tasfir-i Efkâr*, 8 Mayıs 1914, s. 6.
- [9] Akçura, Gökhan(1995), *Aile Boyu Sinema*, YKY, İstanbul.
- [10] “Ali Efendi Sineması”, *Tanin*, 21 Temmuz 1914, s. 4.
- [11] And, Metin(1972), *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- [12] Anderson, Benedict(1993), *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Metis Yayınları, İstanbul.
- [13] *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları*(2015), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- [14] “Askerî Müzesi Askerî Sinematograf”, *Tasfir-i Efkâr*, 6 Şubat 1914, s. 4.
- [15] Bayur, Yusuf Hikmet(1991a), *Türk İnkâlâbı Tarihi*, Cilt: II Kısım: III, TTK Yayınları, Ankara.
- [16] ———(1991b), *Türk İnkâlâbı Tarihi*, Cilt: II Kısım: IV, TTK Yayınları, Ankara.
- [17] Beyoğlu, Süleyman(2018), *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Sineması (1895-1939)*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- [18] Bozis, Yorgo ve Bozis, Sula(2014), *Paris'ten Pera'ya Sinema ve Rum Sinemacılar*, YKY, İstanbul.
- [19] Briggs, Asa and Burke, Peter(2013), *A Social History of the Media From Gutenberg to the Internet*, Polity Press, USA.
- [20] Czitrom, Daniel(2007), “Early Motion Pictures”, in *Communication in History: Technology, Culture, Society (176-183)*, David Crowley, Paul Heyer (ed.), Pearson Education Inc., USA.

- [21] Ç.Z., “Ahval ve Hadisata Bir Nazar: Sinematograflar ve Romanlar”, *Sabah*, 20 Kânunusani 1914, s. 3.
- [22] Çakır, Hamza(1997), “Osmanlıca Olarak Çıkan Sinema Dergileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 5.(35-48).
- [23] Çetinkaya, Y. Doğan(2015), *Osmanlı'yı Müslümanlaştırmak Kitle Siyaseti, Toplumsal Sınıflar, Boykotlar ve Milli İktisat (1909-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [24] “Donanma Tiyatrosu”, *Donanma*, 13 Temmuz 1914, s. ilave kısmı.
- [25] Emin Lâmi, “İntibah-ı Millide Ressamlık – Muharebe Resimleri – Alphonse de Neuville”, *Sabah*, 16 Kânunuevvel 1913, s. 3.
- [26] Evren, Burçak(1984), “Başlangıcından Günümüze Sinema Dergileri”, *Türkiye’de Dergiler – Ansiklopediler (1849-1984)* içinde (135-148), Gelişim Yayınları, İstanbul.
- [27] ———(1993), *Başlangıcından Günümüze Sinema Dergileri*, Korsan Yayın, İstanbul.
- [28] Fatih Kerimi(2001), *İstanbul Mektupları*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- [29] *Ferah*, 29 Kânunusani 1330.
- [30] Gazel, Ahmet Ali ve Ortak, Şaban(2006), “İkinci Meşrutiyet’ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7 Sayı 1.(223-256)
- [31] Gerçek, Selim Nüzhet, *Türk Matbuatı*, Ali Birinci (der.), Ankara: Gezgin Kitapevi, ty.
- [32] Gökmen, Mustafa(1991), *Eski İstanbul Sinemaları*, İstanbul Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- [33] Güvenç, Serhat(2011), *Birinci Dünya Savaşı’na Giden Yolda Osmanlıların Drednot Düşleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [34] “Direklerarası’nda Cevelan”, *Hanımlar Âlemi*, 24 Temmuz 1330, s. 8.
- [35] Hobsbawm, Eric J.(2003), *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- [36] Hüseyin Kâzım(1330), *Rum Patriki’ne Açık Mektup*, Yeni Turan Matbaası, İstanbul.
- [37] Hüseyin Rahmi(1330/1332), *Hazan Bülbülü*, İkdam Matbaası, [İstanbul].
- [38] ———(1339), *Tebessüm-i Elem*, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul.
- [39] “İlan”, *Sabah*, 21 Mayıs 1914, s. 4.
- [40] “İlan”, *Sabah*, 26 Mayıs 1914, s. 4.
- [41] Jeancolas, Jean-Pierre(2014), “Sinema Salonunun Doğuşu ve Gelişimi”, Battal Odabaş (çev.),

- Nurçay Türkoğlu, Mehmet Öztürk ve Göksel Aymaz, (Ed.), *Kentte Sinema Sinemada Kent içinde* (13-19), Pales Yayınları, İstanbul.
- [42] Karpat, Kemal H.(2010), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- [43] Kasap Ortaklan, Oya(2019), *Erken Sinemanın Aynasından Osmanlı Alman İlişkileri (1895-1918)*, Libra Kitap, İstanbul.
- [44] Kerimoğlu, Hasan Taner(2009), *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Kitap, İstanbul.
- [45] Kırel, Serpil(2018), *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- [46] Koloğlu, Orhan(2005), *1908 Basın Patlaması*, Bas-Haş, İstanbul.
- [47] Köroğlu, Erol(2004), *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [48] Köse, Yavuz(2016), *Dersaadet'te Tüketim (1855-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [49] “Köseraif, Fuad”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*(1982), Cilt 5, İstanbul.
- [50] M. S., “Münakalat, Münasebat-ı İçtimaiye”, *Sabah*, 14 Kânunusani 1914, s. 1.
- [51] Mehmet Rauf, “Garpta Hayat – Sinemanın Faydaları”, *Tanin*, 20 Şubat 1914, s. 3.
- [52] ———, “Risale-i Mevkuteler”, *Tanin*, 5 Kânunuevvel 1913, s. 3.
- [53] “Muhterem İstanbul Halkına – Donanma Tiyatrosu”, *Donanma*, 13 Temmuz 1914, s. 33.
- [54] *Müşümanlara Mahsus*(1329).
- [55] Nüzhet, “Bizde Sinemalar”, *Tesvir-i Efkâr*, 2 Ağustos 1914, s. 4.
- [56] Odabaşı, İ. Arda(2015), *II. Meşrutiyet Basınında Halkçılık Köycülük Sosyalizm*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- [57] ———(2017a), “II. Meşrutiyet'te Kitle İletişimi (1908-1918)”, Korkmaz Alemdar, (Ed.), *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın Cilt 1 içinde* (14-23), Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.
- [58] ———(2017b), *Milli Sinema Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- [59] ———(2018a), “Ayastefanos Filmi Hakkında Yeni Bilgiler ve *Sinema Haberleri Gazetesi*”, *Müteferrika*, Sayı 53, (93-104)
- [60] ———(2018b), “Ayastefanos Filminin Yapımcısı ve Gösterim Programı (Ayastefanos Filmi Hakkında Yeni Bilgiler II)”, *Müteferrika*, Sayı 54, (135-144)
- [61] *Osmanlı Donanma Cemiyeti Millet Tiyatrosu*, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı, ty.

- [62] Ömer Seyfettin, "Boykotaj Düşmanı I", *Tanin*, 30 Mayıs 1914, s. 3-4.
- [63] ———, "Türkçeye Karşı Enderunca", *Türk Sözü*, 1 Mayıs 1330, s. 25-27.
- [64] Ömer Tarhan[1914], *Ticaret ve Nasip*, Resimli Kitap Matbaası, İstanbul.
- [65] Özçelik, Selahittin(2000), *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK Yayınları, Ankara.
- [66] Özön, Nijat(2013), *Türk Sineması Tarihi 1896-1960*, Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- [67] Özüyar, Ali(1999), *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- [68] ———(2008), *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*, De Ki Basım Yayın, Ankara.
- [69] ———(2017), *Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922)*, YKY, İstanbul.
- [70] "Parlak Bir Resm-i Küşat", *Sinema Haberleri*, 11 Temmuz 1330, s. 1.
- [71] Refik Halid, "Sinema Derdi", *Yeni Mecmua*, 9 Mayıs 1918, s. 321-322.
- [72] Salahaddin Enis(2016), *Sârâ & Cehennem Yolcuları*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- [73] Schick, İrvin Cemil(2009), "Osmanlı Döneminde Matbuat Kapitalizmi", *Virgöl*, Sayı 126, Ocak-Şubat.(58-63)
- [74] ———(2017), *Bedeni, Toplum, Kâinatı Yazmak İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [75] Sermet Muhtar(1934), *Harp Zengininin Gelini*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.
- [76] *Sinema*, 23 Kânunusani 1330.
- [77] *Sinema Haberleri*, 26 Teşrinisani 1330.
- [78] "Sinemalar", *Sabah*, 30 Temmuz 1914, s. 4.
- [79] "Sinemalar Niçin Rağbet Görüyor", *Sinema Haberleri*, 13 Temmuz 1330, s. 1.
- [80] "Sinematografin İstilasası", *Servet-i Fünûn*, 21 Haziran 1328, s. 175-179.
- [81] "Sinematografalarda Türkçe", *Tanin*, 20 Teşrinisani 1913, s. 3.
- [82] "Sirkeci'de Türk Sineması", *İkdam*, 18 Temmuz 1914, s. 5.
- [83] "Sirkeci'de Türk Sineması", *İkdam*, 19 Temmuz 1914, s. 6.
- [84] "Sirkeci'de Türk Sineması", *Tesvir-i Efkar*, 1 Ağustos 1914, s. 6.
- [85] "Sirkeci'de Türk Sineması Tiyatrosu'nda", *İkdam*, 26 Temmuz 1914, s. 5.

- [86] “Sirkeci’de Türk Sineması Tiyatrosu’nda”, *İkdam*, 1 Ağustos 1914, s. 5.
- [87] “Sirkeci’de Yazıları Türkçe Türk Sineması”, *İkdam*, 23 Haziran 1914, s. 5.
- [88] Süleyman Tevfik(2011), *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Elli Yıllık Hatıralarım*, DBY Yayınları, İstanbul.
- [89] Şahin, Emine(2017), “Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e Dergiler Işığında Sinema”, *6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı III*, İstanbul.(219-235).
- [90] “Şehzadebaşı Müdafaa-i Milliye Sineması”, *Tasfir-i Efkâr*, 24 Haziran 1914, s. 5.
- [91] “Şehzadebaşı’nda Eski Fevziye’de Emperyal : Milli Sinema”, *İkdam*, 28 Temmuz 1914, s. 5.
- [92] “Şehzadebaşı’nda Eski Fevziye’de Milli Sinema”, *Hanımlar Âlemi*, 10 Temmuz 1330, s. iç kapak.
- [93] “Şehzadebaşı’nda Eski Fevziye’de Sinema Emperyal”, *İkdam*, 22 Mart 1914, s. 5.
- [94] “Şuûn-ı Muhtelif: Sinematograf Sâriki”, *Sabah*, 13 Kânunusani 1914, s. 3.
- [95] T.Y., “Türklük Şuûnu: Türk Ocağı’nın Türklüğe Hâdim Bir Teşebbüsü”, *Türk Yurdu*, 26 Haziran 1330, s. 288.
- [96] *Talebe Defteri*, 19 Kânunuevvel 1329.
- [97] *Talebe Defteri*, 17 Temmuz 1330.
- [98] “Temaşa”, *Tanin*, 4 Mayıs 1914, s. 5.
- [99] “Temaşa”, *Tanin*, 18 Haziran 1914, s. 3.
- [100] Temel, Mustafa(2015), “Sinemanın Osmanlı’da Yaygınlaşmasında Sinema Dergilerinin Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 40, Ekim.(777-792)
- [101] “Tiyatrolar”, *Sabah*, 13 Mayıs 1914, s. 4.
- [102] “Tiyatrolar”, *Sabah*, 26 Temmuz 1914, s. 4.
- [103] “Tiyatrolar”, *Sabah*, 5 Ağustos 1914, s. 4.
- [104] Toprak, Zafer(1994), “Nüfus – Fetihden 1950’ye”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul.
- [105] ———(2012), *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul.
- [106] ———(2013), *Türkiye’de Popülizm 1908-1923*, Doğan Kitap, İstanbul.
- [107] Tunaya, Tarık Zafer(2000), *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 3 İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

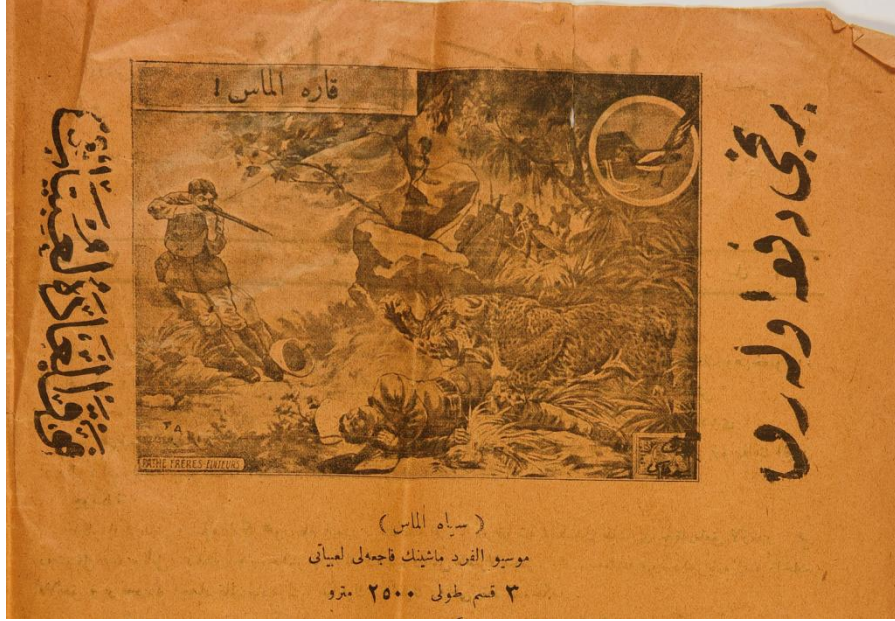
- [108] “Turan Sineması”, *Turan*, 31 Kânunusani 1915, s. 4.
- [109] Tüccarzade İbrahim Hilmi(1329), *Milletin Kusurları Felaketlerimizin Esbabı*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, Dersaadet.
- [110] “Türk Ocağı’ndan”, *Tanin*, 22 Temmuz 1914, s. 4.
- [111] *Türk Sineması*, No: 1, 24 Nisan 1330.
- [112] *Türk Sineması*, No: 3, 1 Mayıs 1330.
- [113] *Türk Sineması*, No: 4, 5 Mayıs 1330.
- [114] “Türk Sineması”, *İkdam*, 2 Mayıs 1914, s. 6.
- [115] “Türk Sineması”, *İkdam*, 3 Mayıs 1914, s. 6.
- [116] “Türk Sineması”, *İkdam*, 21 Mayıs 1914, s. 5.
- [117] “Türk Sineması”, *Musavver İslam Salon Mecmuası*, 8 Mayıs 1330, s. ilan kısmı.
- [118] “Türk Sineması”, *Musavver İslam Salon Mecmuası*, 29 Mayıs 1330, s. ilan kısmı.
- [119] “Türk Sineması”, *Tanin*, 8 Mayıs 1914, s. 4.
- [120] “Türk Sineması”, *Tasfir-i Efkâr*, 1 Mayıs 1914, s. 5.
- [121] “Vesikalar: Meşrutiyet’in İlanından Beri Türkiye’de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar”, *Ayın Tarihi*, Teşrinisani 1927, s. 2650-2654.
- [122] “Vesikalar: Meşrutiyet’in İlanından Beri Türkiye’de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar”, *Ayın Tarihi*, Temmuz 1928, s. 3556-3561.
- [123] “Vesikalar: Meşrutiyet’in İlanından Beri Türkiye’de Neşrolunmuş Gazete ve Mecmualar”, *Ayın Tarihi*, Ağustos 1928, s. 3641-3651.
- [124] Yıldırım, Seyfi(2012), “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”, *CTAD*, Yıl 8, Sayı 16, Güz(75-92)

Ekler

Ek 1: *Türk Sineması*'nın 1, 3 ve 4 numaralı nüshalarının başlık ve künyeleri.

Ek 2: *Türk Sineması*'nın 3. sayısından *Siyah/Kara Elmas* filminin görseli.

Ek 3: Türk Sineması'nın 4. sayısının Türkçe program sayfası.

امیات نومروسى: ۱۱، ۱۲، ۱۳ یاز موسی اوپونلرینه مبادرت

سیرکجه زاموای ماده سنه علمدارونلر اوقازده

تورک سینماسی

دائما لك كوزل قورده لالر!
لك خوش وقت كچيرمك!

هفته ده ابكى دفعه:

پنجشنبه و بازار ايرتسى كونلرى پروگرام دكيشير

هر كون كوندوز زوالى ساعت ۵ ده باشلار
كيجه لرى زوالى ساعت ۹ بيقده بيوك مسامره
جمعه، جمعه ايرتسى و بازار كونلرى ايكيدنه دىجى اجراى امييات ايده چكدر
اشبو ماسك ۵ نجى بازار ايرتسى كونلردن ۸ نجى پنجشنبه كونته قدر

۱ - چالى خارق العاده بربروگرام:

۲ - پاته ژونال (حال حاضر)
۳ - قادين قصاقنجاني (درام)
۴ - بووارو شدت عشقندن اتخار ايده! (فابت كوليجى)
۵ - دقيقه استراحت

۵ - چالى

۶ - قابهستانك ميراى

مشهور جنائى رومانلر مؤلفى (پونسون دوتيراي) لك آتارندن وقايح مدهشهن حاوى
صوك درجه مراقلى و جنائى فيلم ۳ قسم ۲۶۰۰ مترو

۷ - قابهستانك ميراى (ايكنجى قسم)
۸ - (اوچنجى قسم)

بش دقيقه استراحت

۹ - معلمك يدى قيزى

سينه ماطوغراف انساننده سيناره ايجيلمه ميسى بالخاصه رجا اولتور

اون باشى عطلى بونجى موقع دئيرى: ۲۰ و ۱۴
ايكنجى موقع دئيرى: ۲۰ و ۱۴
بئوك برسولت
بونجى موقع ۵ ايكنجى موقع ۳ ضرورش
سكار ياشنه قدر چوچقلر ايجون
بونجى موقع ۳ ضرورش ايكنجى ۱۰ ياده
فوق العاده اوچونلر

Ek 4: *Türk Sineması*'nın 3. sayısının Fransızca program sayfası

☾

CINEMA - TURC

Grand'rue de - Sirkédji

Musique choisie

Scènes dramatiques, Humoristiques,
fantastiques et comiques.

ON RIT! .. ON PLEURE! .. ON S'INSTRUIT! ..

Scéances tous les soires a 9 h. ^{1/2}.

Tous les jours matinée à 5 heures.

Tous les Vendredis, et Samedis et Dimanches et les jours des fêtes

3 Séances à 2, 5 et 9 heures. ^{1/2}

REPRESENTATIONS CINEMATOGRAPHIQUE

PROGRAMME:

Du Jeudi 14 Mai au Lundi 18 Mai

- 1 - Musique
- 2 - Monté Carlo (Plein air)
- 3 - L'Heroïsme du Docteur (drame sensationnel en 500 mètres de long.)
- 4 - Bébé n'a pas peur des voleurs. (comique)

Entr'acte

5 - LE DIAMANT NOIR

(grand dram extra-sensationnel avec des scènes angoissantes et criminelles, en 3 grandes parties 2500 mètres de longeurs interprété par les célèbres artistes parisien.

- 6 - Le diamant noir - 2ème partie
- 7 - » » » - 3ème »
- 8 - Musique entr'acte

9 - LA RIVALITÉ

Scène comique jouée par: Le Célèbre comique «MAX LINDER»

changement du programme les Lundis et Jeudis

N. B.— La direction se réserve le droit de modifier le présent programme

Prix des places.— Premières 5 Pst. secondes 3 pst.— pour Les enfants jusqu'à l'âge de 8 ans, et pour les écoliers: premières 3 ps. secondes 60 para.

II

TRÈS PROCHAINEMENT :

L'HÉRITAGE DE CABESTAN — drame criminel de Ponson du Terrail.

SA MAJESTÉ L'ARGENT — Grand drame sensationnel et criminel de Xavier du Montépin.

ر. محمد — M. R.

آرشاق غارويان مطبعهسى — در سعادت — بابعال جادهمسى